

A d

Djupa schakt på Teaterplan i Örebro

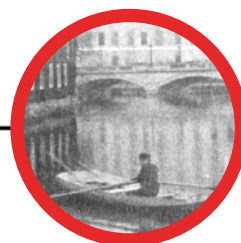
L1980:4669

Fastigheterna Teatern 1 och Olaus Petri 3:1

Örebro socken och kommun

Närke

Nina Balknäs

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översigtskarta över Örebro län med platsen för
Schaktningsövervakningen markerad i rött.*

© 2021 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2021:44

Författare	Nina Balknäs
Kvalitetsgranskning	Leif Karlenby, Ebba Knabe
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Wallgrenska garveriet år 1890 Örebro stadsarkiv. Fotograf okänd.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2021:44

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Djupa schakt på Teaterplan i Örebro

L1980:4669

Fastigheterna Teatern 1 och Olaus Petri 3:1

Örebro socken och kommun

Närke

Nina Balknäs

Lst dnr 431-6734-2019

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Örebro
Kommun	Örebro
Landskap	Närke
Socken	Örebro
Fastigheter	Teatern 1 och Olaus Petri 3:1

Fornlämningsnummer	L1980:4669
Lämningstyp	Stadslager
Datering	Järnålder, medeltid – historisk tid

Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2020-05-25
Länsstyrelsens diarienummer	431-6734-2019
Uppdragsnummer i Fornreg	202000807
Arkeologgruppens projektnummer	P19076

Projektledare	Nina Balknäs
Fältpersonal	Nina Balknäs, Helmut Bergold, Ebba Knabe, Leif Karlenby,
Undersökningstid	oktober – april 2021
Undersökt yta	450 kvadratmeter
Inmätningsteknik	Manuell inmätning
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Fynd förvaras hos Arkeologgruppen AB i väntan på fyndfördelning.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Syfte	6
Metod och genomförande.....	6
Bakgrund och kulturmiljö.....	6
Närområdet	9
Svartån	13
Resultat.....	14
Fas 0 – förhistoriska lämningar	16
Fas 1 – medeltid	18
K1 – A14, a15.....	18
Fas 2 – 1400–1650.....	19
K2 – A8	19
K3 – A12, A13, (A18).....	21
Fas 3 – 1650–1750.....	23
K4 – A11	23
K5 – A19	23
Fas 4 – 1750–1850.....	25
K6 – A21	26
K11 – A16, A17	26
K7 – A1, A20	26
K8 – A23–A28	27
Fas 5 –1850-1950	29
K9 – A3	29
K10 – A2	29
Tolkning.....	32
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	33
Referenser	34
Bilagor	36
<i>Bilaga 1. Schaktbeskrivningar.....</i>	<i>36</i>
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	<i>53</i>
<i>Bilaga 3. Fyndtabell</i>	<i>56</i>
<i>Bilaga 4. Dendrokronologisk analys</i>	<i>58</i>
<i>Bilaga 5. Vedartsanalys.....</i>	<i>62</i>
<i>Bilaga 6. ¹⁴C-analys</i>	<i>63</i>
<i>Bilaga 7. Makrofossil analys</i>	<i>65</i>

Figur 1. Karta över Örebro, Närke med platsen för schaktningsövervakningen markerad med svart cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

I samband med att Örebro kommun har byggt om på Teaterplan har Arkeologgruppen AB genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Det största arbetet genomfördes under hösten 2020. En sista schaktgrävning övervakades i april 2021.

Sammanlagt har 450 kvadratmeter schaktningsövervakats. Antalet schakt som grävdes var 21 varav sju var djupa brunnsschakt. Utöver de undersökta schakten har markarbeten skett på ytlig nivå över hela ytan. Då berördes endast sentida sättsand.

Lämningar från förromersk järnålder, medeltid och efterreformatorisk tid fram till 1900-tal påträffades. Främst i den södra delen av Teaterplan fanns välbevarade kulturlager och konstruktioner. Över de påträffade anläggningarna från järnålder fanns 0,4 meter tjocka lager som innehöll små tegelfragment. Det tyder det på att området legat öde och därefter markberetts som tidigast under 1200-tal. Sammanlagt sju (möjligen åtta) husgrunder har påträffats där den äldsta är från 1440-tal. De yngsta lämningarna utgjordes av gatunivåer från tiden runt sekelskiftet 1800/1900.

Inledning

Örebro kommun avsåg att öka tillgängligheten till Örebro teater och Teaterplan framför teatern. Eftersom arbetena skulle komma att beröra Örebro stads- lager (L1980:4669) fattade Länsstyrelsen i Örebro län beslut att tillståndet till borttagande behövde förenas med villkor om en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning enligt 2 kap. 13 § Kulturmiljölagen. Beslutet fattades den 25 maj 2019 och har diarienummer 431-6734-2019. Arbetet genomfördes hösten 2020 och våren 2021. Arkeologgruppen AB tilldelades uppdraget enligt direktbeslut. Kostnadsansvar bars av Örebro kommun.

I det förfrågningsunderlag som Länsstyrelsen skickade till Arkeologgruppen AB den 29 oktober 2019 angavs att kommunen planerade att bygga en ny entréramp vid den östra kortsidan av Örebro länsteater. Ombyggnadsarbetena skulle omfatta 15×10 meter, men i beslutet hade ytan utökats till att gälla hela Teaterplan. Den utökade omfattningen gjorde att antalet analyser ökade gentemot kostnadsberäkningen som var gjord enbart för trappan.

Syfte

Syftet med undersökningen vid Teaterplan var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som framkom vid schaktningsövervakningen. Inga specifika frågeställningar fanns utan uppdraget innebar att identifiera lämningar, datera dem och förstå vilken typ av aktivitet de representerar.

Inga målgrupper fanns angivna för uppdraget. Det kan ändå nämnas att många i allmänheten stannade till och visade intresse. Ett foto av den äldre gata som framkom i närheten av busshållplatsen utmed Storgatan lades av en förbipasserande ut i Facebookgruppen "Örebrobilder från förr" den 24 oktober 2020. Arkeologgruppen AB publicerade ett inlägg på sin hemsida den 12 november 2020. Inlägget delades på Instagram och Facebook. Vidare har Nerikes allehanda publicerat två artiklar om arbetena på Teaterplan daterade den 17 och 30 december 2020 (na.se).

Metod och genomförande

Den arkeologiska undersökningen genomfördes i form av schaktningsövervakning vilket innebär att en arkeolog är närvarande när schaktningsarbetena genomförs. Då arkeologiska lämningar framkom stoppades temporärt schaktningen för dokumentation. Påträffade konstruktioner rensades och dokumenterades på kontextblanketter. Komplexa lämningar ritades i plan i skala 1:20. Alla konstruktioner lodfotograferades. Sektioner ritades i skala 1:20. Inmätning skedde manuellt med flera kontrollpunkter. Höjdmått har tagits utifrån befintlig marknivå. Ritningar och lodfotografier har därefter digitaliserats i ArcGIS 10.3.1. Översiktsfoton togs regelbundet. Prover för makrofossil och fynd insamlades och noterades. Två timmerstockar sågades, varav den ena skickades för dendrokronologisk analys.

Bakgrund och kulturmiljö

Namnet Örebro nämns första gången i ett gåvobrev till klostret i Riseberga utfärdat av jarlen Birger Brosa någon gång mellan åren 1180 och 1202 där han donerar "en gård kallad "lotetphorp" invid "horebro" (Örebro) och en sammastädes belägen kvarnplats samt hälften av all fiskfångst, som hör till Alna" (SDHK:245). Det är osäkert vad det är som avses med "Horebro". Är det en bro? En kungsgård? Ett samhälle? (Redin 1978; för diskussion se Bergström 1981). Enligt Redin bör Örebro betraktas som en centralort från slutet av 1200-talet. Då påbörjades bygget av Nikolaikyrkan som tog över

Figur 2. Lämningar i närområdet som är registrerade i Kulturmiljöregistret. Undersökningsområdet är markerat inom skrafferad oval. Skala 1:10 000.

rollen som stadskyrka från Långbro kyrka runt år 1300 (Esbjörnsson 2000; Redin 1978). Kung Magnus Birgersson (Ladulås) utfärdade flera brev i eller i närheten av Örebro. Han höll även stormannamöten i staden. År 1285 nämns att staden har ett mynthus, vilket stärker uppfattningen att Örebro fått en tydligare karaktär av stad (Broberg & Hasselmo 1981; Ljung 1991:115).

Det medeltida Örebro var huvudsakligen beläget söder om Svartån, på höjden av den ås som löper i nord-sydlig riktning. Området runt torget och Nikolaikyrkan utgjorde kärnområdet i den medeltida staden (Redin 1978).

Den norra sidan av Svartån bestod till stora delar av mark som tillhörde kronan. Där låg sannolikt den kungsgård som fanns i Örebro innan slottet byggdes. Vid nuvarande Järntorget låg senare "Kungsstugan" – numera återuppförd i Wadköping. Vidare en bit norrut, i området kring nuvarande polis-huset, anses Vårfruklostret ha legat under 1400-1500-talen (Lundberg & Waldén 1939; Redin 1978).

Enligt Bergström (1981) fanns ingen stadsbebyggelse norr om Svartån förrän under 1600-talet. Under slutet av 1970-talet genomförde Riksantikvarieämbetet en rad provundersökningar i centrala Örebro, bland annat i kvarteren Gillet och Gnistan, där inget av arkeologiskt intresse ansågs finnas. Syftet med undersökningarna var dock att identifiera medeltida kulturlager, varför eventuella senare lämningar kan ha utelämnats (KMR). Det medeltida, skriftliga källmaterialet omtalar bebyggelse norr om Svartån. År 1398 bytte borgmästaren Frölike Rafn till sig en tomt norr om bron och i riddar Jöns Ulfssons (Roos) jordebok från 1490-talet upptas ett 20-tal tomter norr om bron varav fyra tillhör kronan (Jonasson 1984). Vid Järntorget påträffades år 2010 en källartrappa av tegel och kalksten som förmodas ha tillhört Kungsstugan. Stugan, som är flyttad till Wadköping, är känd från 1500-talet (KMR; Alström 2010).

År 2016 genomfördes en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning på Järntorgsgatan och Fredsgatan. På Järntorgsgatan påträffades en kavelbro som med ¹⁴C-analys daterades till 1500-tal och på Fredsgatan fanns två stensyllar, en gatunivå och träflislager. Lämningarna daterades med hjälp av fyndmaterialet till 1600-1700-tal (Balknäs 2017).

Arkeologiska undersökningar har också genomförts i kvarteren Fåfången, Källan, Husaren 4 och 5 samt på Slottsgatan. I kvarteret Källan fanns bostadshus och byggnader för hantverk och handel som daterades till 1600- och 1700-tal (Bergold 2003). På Slottsgatan påträffades fragmentariska rester av byggnader, liksom en kraftig mur med rustbädd från 1600-1700-talet (Balknäs 2019a) Övriga undersökningar norr om Svartån har endast påträffat odlingsjord och betesmark (Bergold & Larsson 2017; Bergold 2005; KMR).

Vid en schaktningsövervakning på slottets yttre borggård och vid strömparterren påträffades bland annat ett trähus med timmerkista och ett brofäste, båda från 1600-talet. Lämningarna påträffades runt 2 meter under nuvarande marknivå (Balknäs 2019b). Även utgrävningar inne på slottets borggård har visat att borggårdens ursprungliga nivå legat en till två meter

under dagens. Man fann då oregelbundna kalkhällar som fungerat som markyta. Kalkhällarna låg ovanpå den förmodade medeltida markyta som utgjordes av en kullerstensbeläggning (Waldén 1938).

Närområdet

Den äldsta kartan över Örebro från år 1632 visar att vägarna redan då hade samma sträckning som nuvarande vägnät runt kvarteret. Den enda skillnaden är att Norra Strandgatan idag löper utmed Svartån. "Öre Broo" hade sitt norra fäste på samma plats som nuvarande bro, men sträckte sig i en vinkel österut mot Storgatan. Bron följde då Gamla gatan på norr och hade sitt södra fäste vid Fisktorget. Inga hus finns utritade inom kvarteret på 1600-talskartan, men öster om Storgatan finns en huslänga som löper utmed strandkanten. Ingen beskrivning över husets funktion finns i karttexten (se figur 3).

Från år 1782 finns en detaljerad karta över staden. På de 150 år som gått sedan föregående karta har mycket hänt i området. Kvarteret är nu uppdelat på tre tomter: tomt 1 och 2 i söder och tomt 3 i norr. Undersökningsområdet berör tomt 1 och 2. Trähusbebyggelse kantar kvarteret mot norr, öster och söder där husen ligger utmed strandlinjen. Den västra delen av kvarteret upptas av odlingar. Storbron har kvar sitt norra brofäste men löper nu rakt i förhållande till Storgatan i norr och Drottninggatan i söder (se figur 4).

År 1823 finns samma tomter kvar. Fler hus har till kommit eller ersatts med nya. Endast huset längst i sydöst, bredvid brofästet finns kvar sedan den förra kartan. Det huset, liksom de två husen norrut har eldstäder medan de hus som är gula i kartan saknar eldstäder (se figur 5). Nu får vi också upplysning om vilka som bebott och ägt husen: Tomt 1 kallas "Qvarngården". Tomten beskrivs som "trång, byggnaderna gamla och till en del förfallna, bebos av Mjöltnaren". Ägare var de "Blomiska arfvingarna". Tomt 2 är "rymlig, byggnaderna gamla och i försvarligt stånd". På tomten finns ett nytt trähus och ett stenhus samt "tvänne små kryddtäppor" Ägare var de "Boströmska arfv." (norra delen) och "Hattmakar Sahlberg" (södra delen).

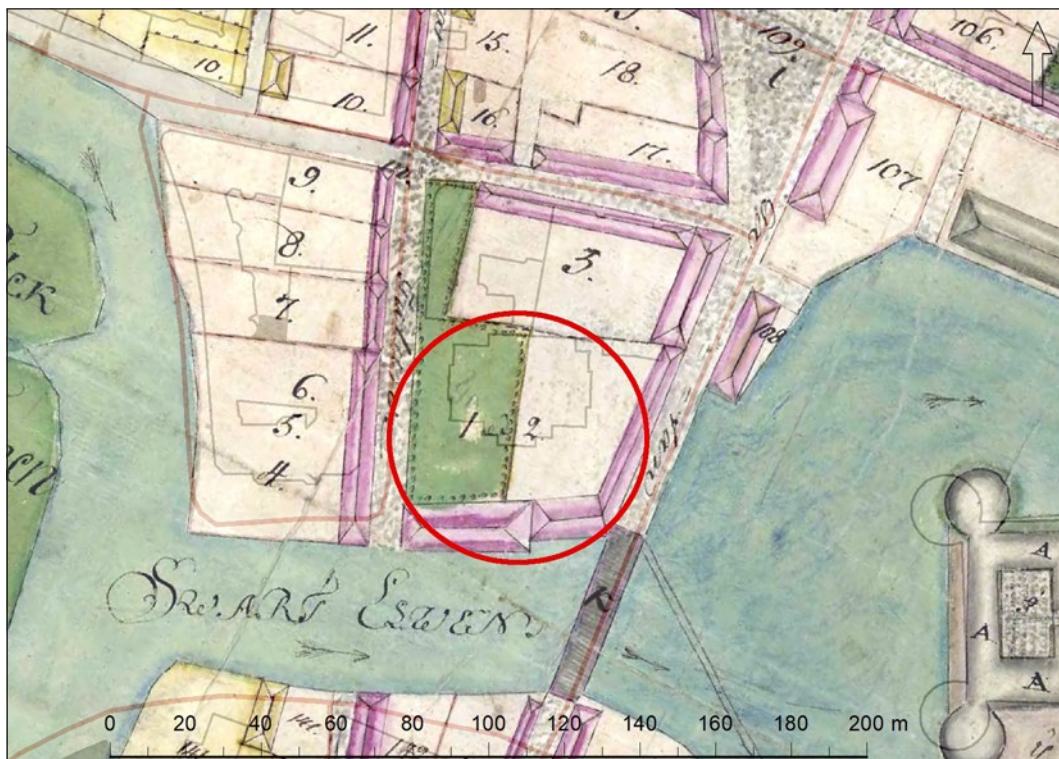
Enligt Johan Fredric Bagge (1785) ska ett stenhus har uppförts utmed Västra Gatan, vid Svartån, men det är oklart vilket av husen som avses i kartmaterialet (se figur 4 och 5). Möjligen är det "Krono Bränneriet" (märkt B) norr om slottet som avses.

"... men bilad private byggningar äro ej flere än trenne st. stenhus, den ena och störste beläget vid Stora Torget, gentemot Rådhuset (...); det andra är ett mindre stenhus norr i staden på så kallade Västra Gatan (nuvarande Klostergatan, förf. anm.) nära intil Hökaretorget, och byggdes för några år sedan av framledne Handelsmannen Thuring, som även låtit bygga det tredje på samma gata, men bredevid Trosa ån: De öfrige private husen, ibland vilka en stor del äro både stora och rätt vackra samt merendels två våningar höga, äro alla träbyggningar, som hava en del tegel- och de öfrige torvtak."

(Bagge 1785)

Figur 3. Utsnitt ur 1652 års karta (S73-1:1) med undersökningsområdet inom röd ring. Skala 1: 2 000.

Figur 4. Utsnitt ur 1782 års karta (S73-1:8) med undersökningsområdet inom röd ring. Skala 1: 2 000.

Figur 5. Utsnitt ur 1823 års karta (1880K-D72) med undersökningsområdet inom röd ring. Skala 1: 2 000.

Figur 6. Utsnitt ur 1911 års karta (880K-D409) med undersökningsområdet inom röd ring. Skala 1: 2 000.

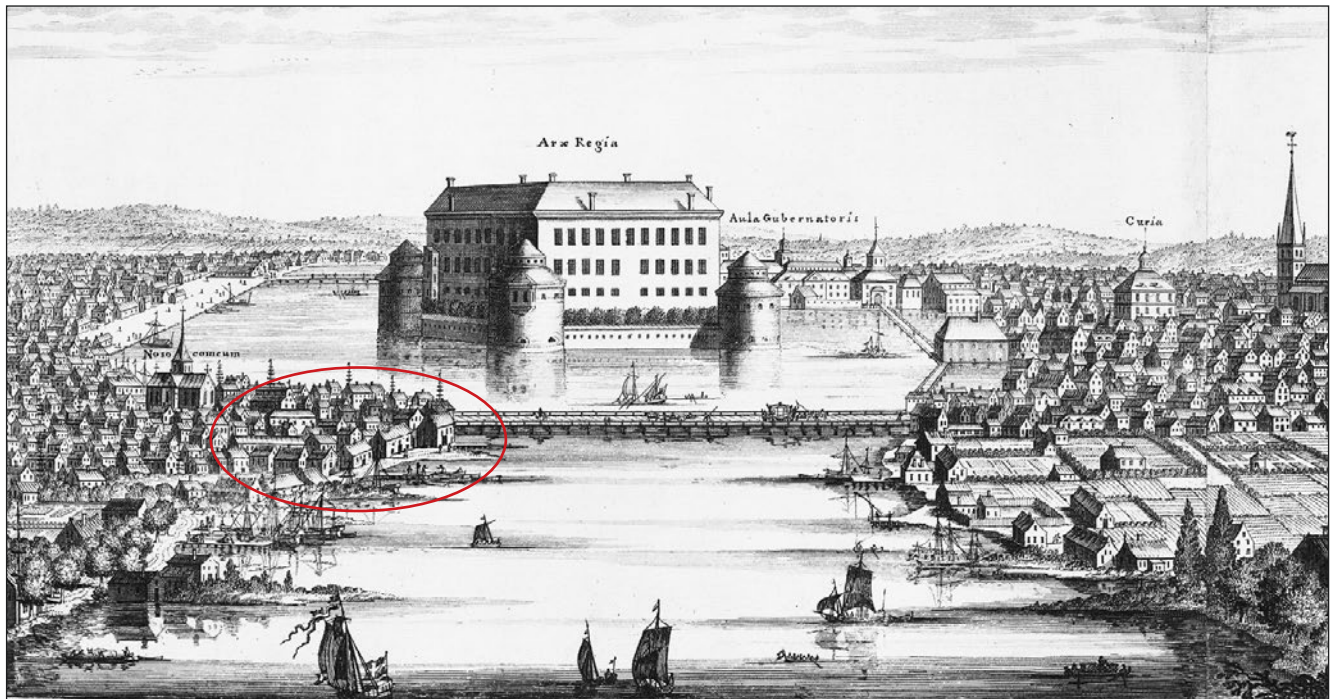

Figur 7. Svartån sedd mot öster. Bilden är tagen från Frimurareholmen. Till vänster syns Wallgrenska garveriet under pågående rivning år 1890 som skedde för att ge plats till Örebro sparbanks nybyggnad från åren 1891–1892. Garveriidkaren Olof Wallgren (f 1805 d 1885) bedrev på sin tid stadens största rörelse i sin bransch. Källa: Örebro stadsarkiv/okänd fotograf.

Örebro Teater invigdes år 1853. Teatern låg då i den nya byggnadens mittparti. I flyglarna fanns teaterkällare, servering och tidningsredaktion med tryckeri. Huset har brunnit två gånger: åren 1877 och 1882. Den sista branden var omfattande (lansstyrelsen.se).

Storbron har, som nämnts ovan, byggts om vid ett flertal tillfällen. År 1718 byggdes den första bro som löper utmed samma sträcka som dagens bro. Johan Fredric Bagge skriver i *Beskrifning om upstaden Örebro* (1785) att den är "... belägen på Stora gatan, hvars öfre del är byggd av trä och väl stensatt, samt å ömse sidor försedd med gråmålade trä-ledstänger; hvilat på 3 st. fasta bro-kar af sten och säkra landfästen af samma ämne."

År 1791 byggdes bron om, då helt i sten. Den nuvarande bron stod klar år 1884. I samband med det bygget anlades stenkajer i anslutning till bron.

Figur 8. Beskuren del av Suecia antiqua et hodierna/Örebro, år 1700. Johan van den Aveelen & Erik Dahlberg. Notera avsaknaden av kajkanter. Undersökningsområdet är markerat med en röd oval.

Svartån

Svartåns lopp har förändrats genom århundradena. På den äldsta kartan från år 1662 syns att ån har haft ett mer vindlande och naturligt lopp genom staden. Vattennivån var också betydligt lägre än dagens nivå. Den stora förändringen av Svartån skedde i samband med att Örebro hamn flyttades från Skebäck till Hamnplan. Arbetet synkroniserades med den stora sjösänkningen åren 1878-88. Slussen stod färdig år 1888 i samband med invigningen av Örebro kanal. Nivåskillnaden vid Slussen är 2 meter. Sjösänkningen av Hjälmarén var runt 1,3 meter (Waldén 1940) vilket innebär att vattennivån steg cirka 0,7 meter i Svartån.

När det gäller området vid nuvarande Teaterplan är det intressant att studera Erik Dahlbergs teckning av Örebro från år 1700. Herr Dahlberg är känd för sin konst att förtäta och försköna de städer han avbildade och viss skepticism är berättigad avseende detaljer. Däremot borde frånvaron av detaljer, så som exempelvis strandskoning av Svartån, kunna vara trovärdig. År 1700 framställs nuvarande Teaterplan som en släntad strandkant. På fotografiet i figur 7 från år 1890 syns trälängorna utmed vattnet byggda på en rejält stenskoning ut mot vattnet.

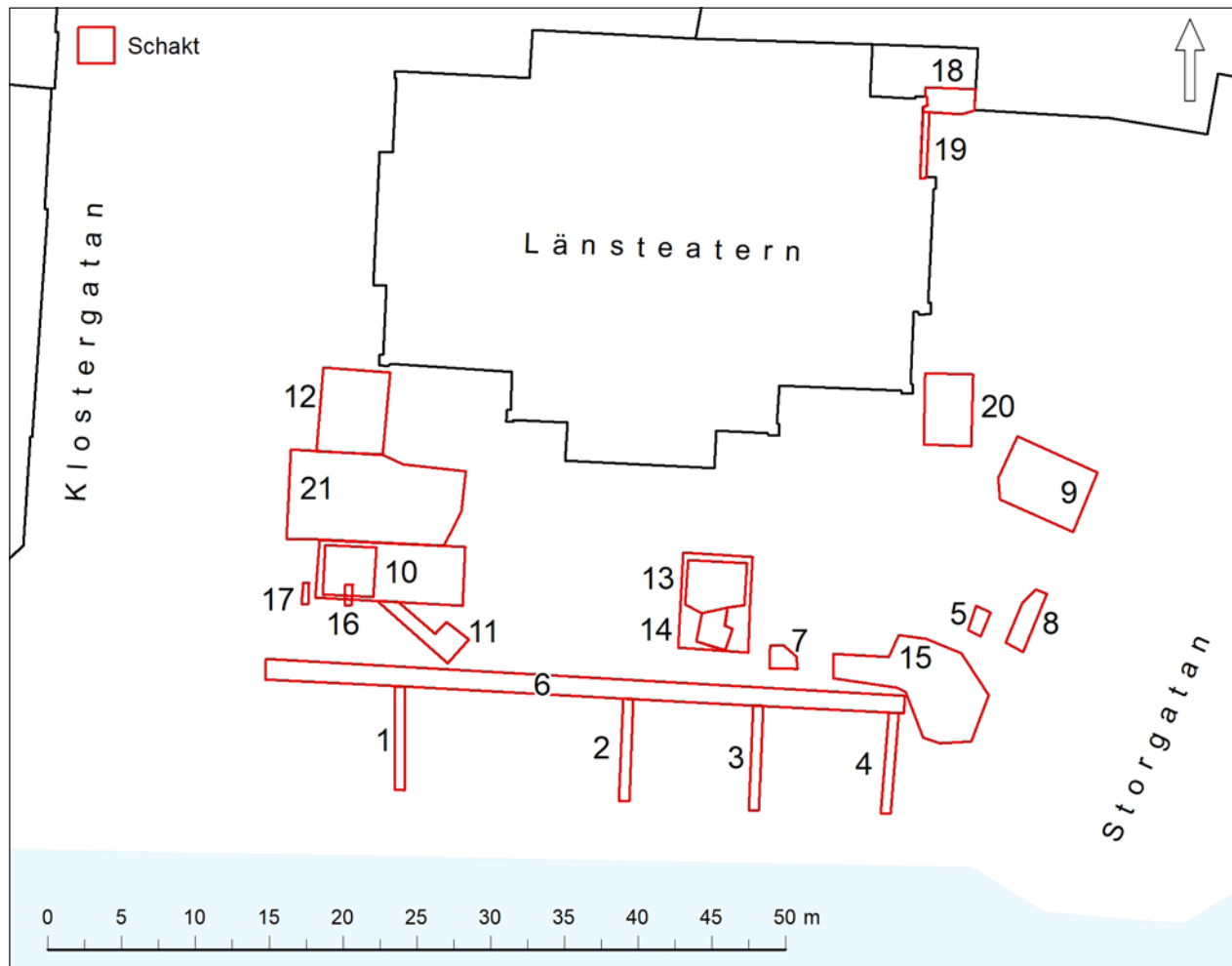
Resultat

Sammanlagt har 450 kvadratmeter fördelat på 21 schakt undersökts arkeologiskt genom schaktningsövervakning. Schaktdjupen varierade mellan 0,5 och 2,7 meter. De påträffade lämningarna dateras dels till förromersk järnålder, dels från medeltid till tidigt 1900-tal. Antalet anläggningar är 28; dock kan ett anläggningsnummer i vissa fall innehålla flera kontexter och motsvarar på så sätt närmast en kontextgrupp. Baserat på stratigrafiska relationer, höjdnivåer, fynd och analysvar görs här ett försök att sätta samman lämningarna i konstruktioner och presentera dem kronologiskt. Vissa konstruktioner består av ett anläggningsnummer, andra av flera. De har alla fått beteckningen "K".

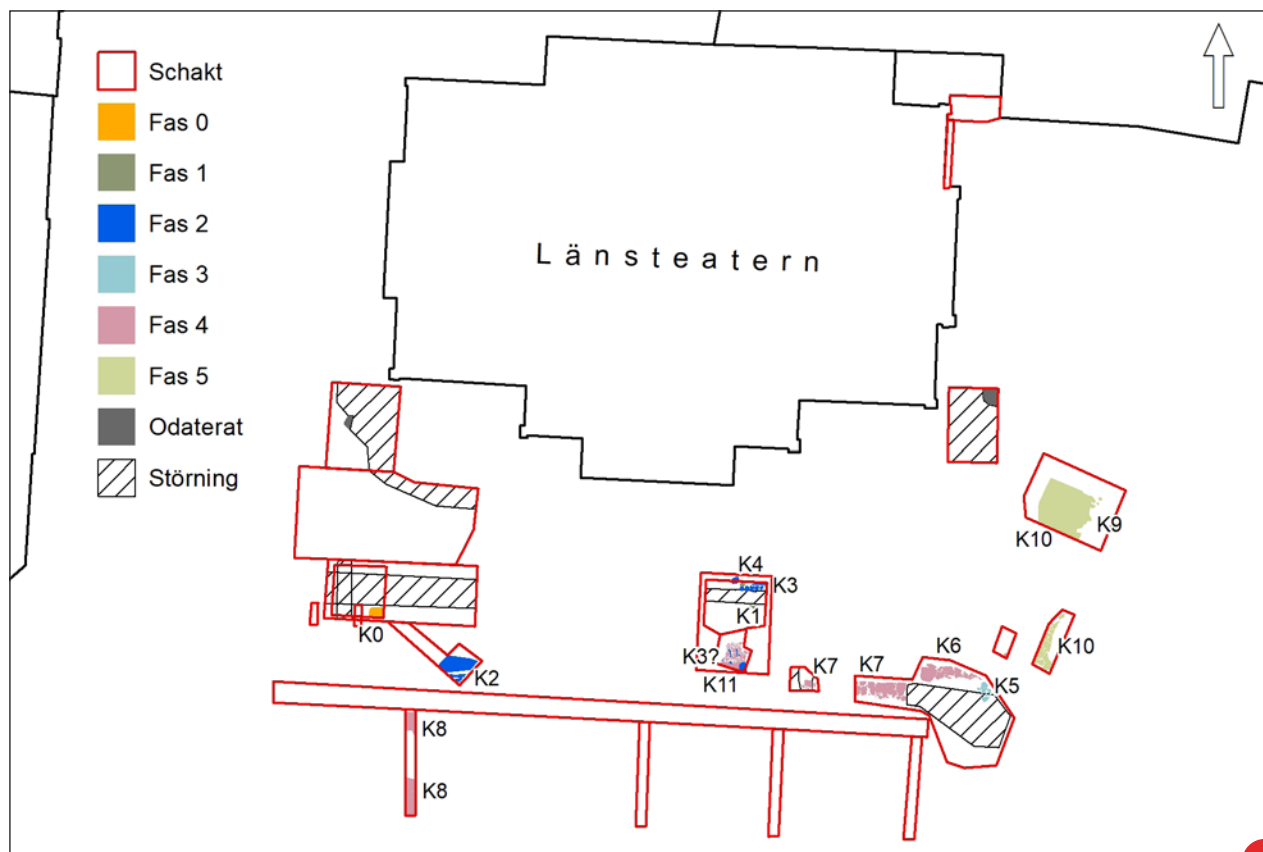
För mer specifika beskrivningar hänvisas till bilaga 1, schaktbeskrivningar och bilaga 2, anläggningstabell.

K nr	Tolkning	Anr	Typ	Datering	Fas	Schakt
K0	Kokgrop	A7	Kokgrop	Förromersk järnålder	0	10
K1	Enklare grund	A14	Stenar	1200-tal som äldst pga. tegel i kringliggande lera	1	13
		A15	Sten			
K2	Timmerhus	A8	Timmer, lerpäckning	Dendro 1440 +/-20	2	11
K3	Trähus	A12	Stensyll, lager	¹⁴ C 1478-1637		13
		A13	Trä			
		(A18)	Trä, lager			
K4	Trähus	A11	Stensyll	stratigrafi	3	13
K5	Hus	A19	Spisfundament	Fynd ca 1700	3	15
K6	Hus? Kajkant? Brofäste?	A21	Mur	Stratigrafi	4	
K11	Gårdsplan	A17	Stenläggning	Kartor 1782, 1823	4	14
	Hus	A16	Stengrund	Kartor 1782, 1823		
K7	Hus	A1	Stengrund	Kartor 1782, 1823		7
		A20	Stengrund			15
K8	Hus/smedja	A23-26	Eldstad/ässja	Kartor 1782, 1823		1
		A27-28	Vägg			
K9	Gata	A3	Stenläggning - rullsten	Foto daterat 1903	5	9
K10	Gata	A2	Stenläggning - kalkstensflis	Foto daterat 1903		5, 8 ,9

Tabell 1. Konstruktioner med ingående anläggningar fördelade på faser.

Figur 9. Schaktplan. Skala 1:500.

Figur 10. Plan över alla konstruktioner och övriga anläggningar fördelade på faser. Skala 1:500.

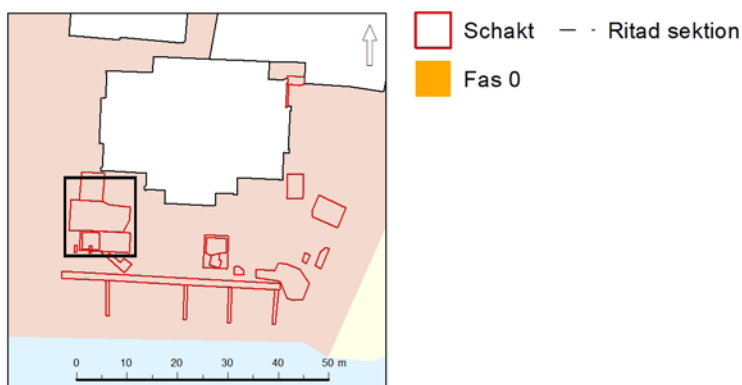
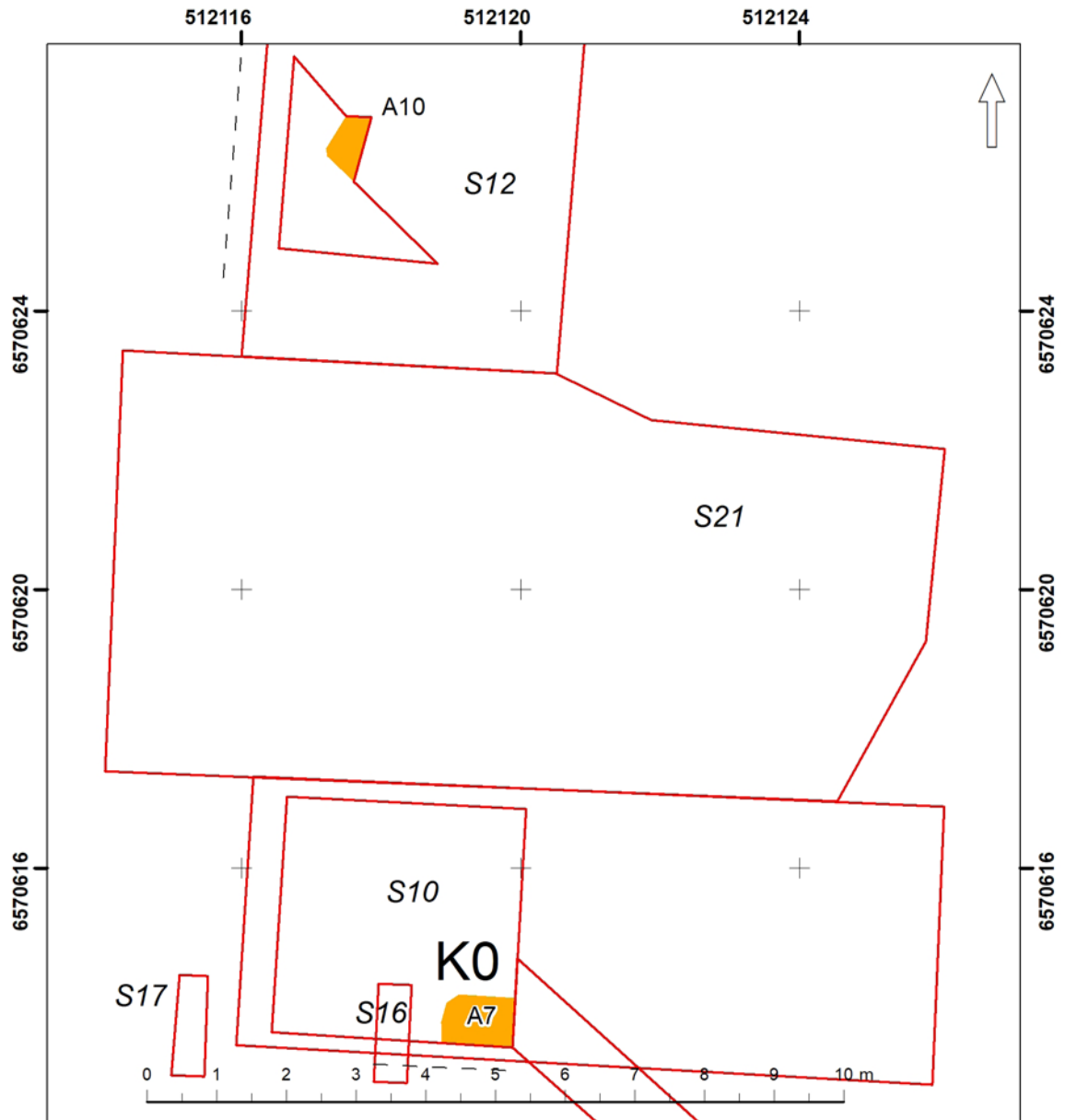
Figur 12. Gropen A7 fotad före rensning av schaktvägg. Lodfoto från norr.

Fas 0 – förhistoriska lämningar

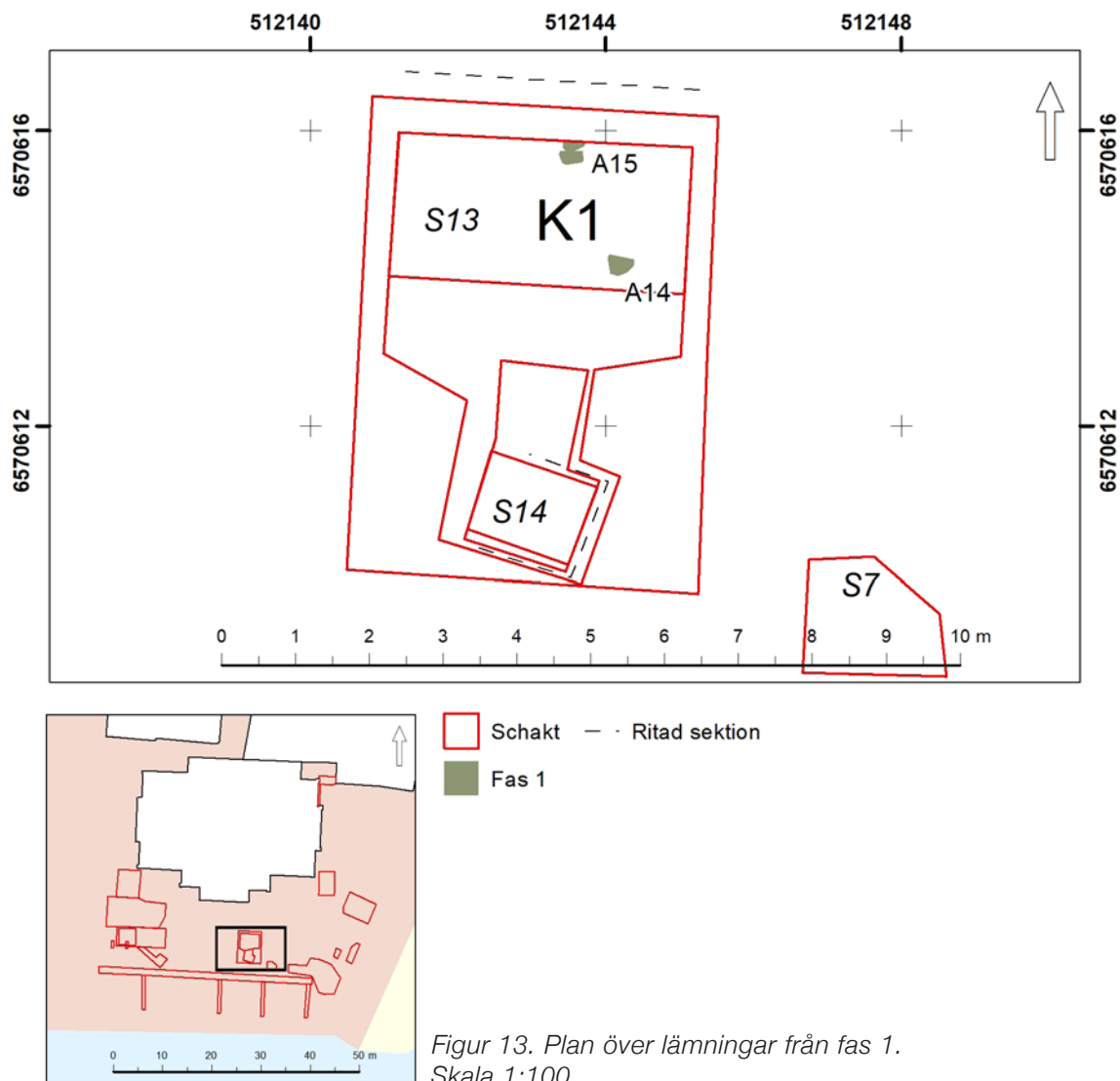
De äldsta spåren av mänsklig aktivitet har daterats till 454–230 f.Kr. med 2 sigma, perioden förromersk järnålder. Det daterade kolet kom från en kokgrop (A7/K0) på 2,4 meters djup i schakt 10. Den 1,0×0,6 meter stora del som fanns bevarad inom schaktet grävdes för hand. Fyllningen bestod av sotsvart silt med inslag av skärvsten och små, orange siltiga klumpar. Nedgrävningskanten var rakt släntad och botten plan. Anläggningens djup uppgick till 0,15 meter.

På samma nivå i schakt 12 fanns en grop (A10) som möjligen hör till samma tid. Gropen var grävd genom steril, gulbeige finsand och fylld med melerad, ljusbrun finsand. Den framtagna delen var 0,75 meter stor. Anläggningen snittades för hand och visade en skålad form som var störd av djur- och/eller rotgångar. Djupet uppgick till 0,28 meter.

Mellan schakten schaktades ned till 0,6 meters djup (schakt 21). Det kunde då konstateras att ytan endast var partiellt störd av senare tidars ledningsdragningar vilket innebär att det kan finnas delar av en järnåldersboplats bevarad på platsen.

Figur 11. Plan över förhistoriska anläggningar, fas 0. Skala 1:100.

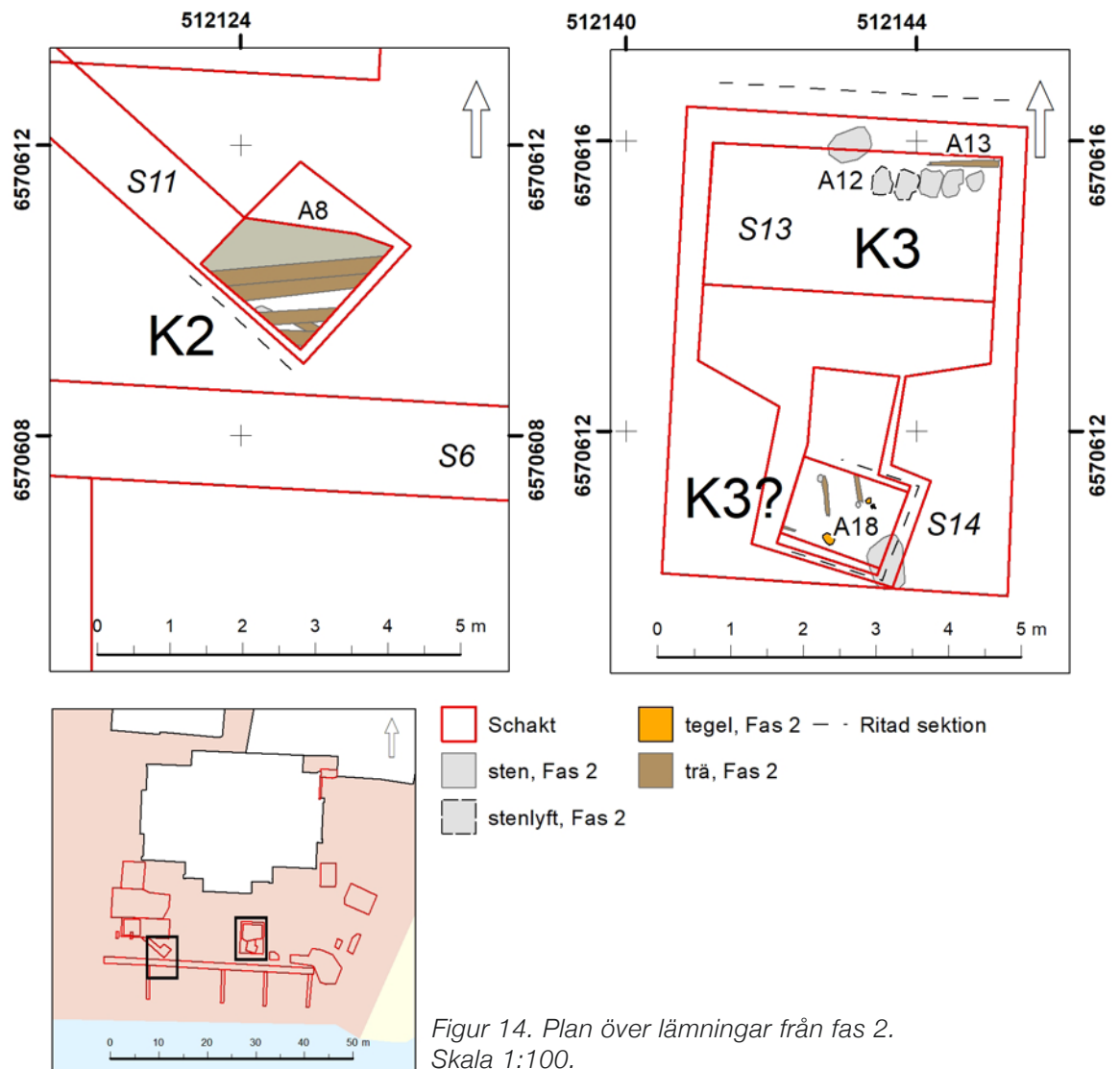

Figur 13. Plan över lämningar från fas 1.
Skala 1:100.

Fas 1 – medeltid

K1 – A14, A15

I botten av schakt 13 fanns på 1,9–2,0 meters djup tre 0,3–0,4 meter stora stenar (A14, A15) i brun, lerig silt med inslag av kol och tegelkross. Stenarna tolkades som samtidigt ditlagda. De kan möjligen utgöra del av en enklare konstruktion, som grund för en brygga eller ett skjul. Dateringen är oklar, men föregår senmedeltid.

Fas 2 – 1400–1650

K2 – A8

I schakt 11 fanns en timmerkista som utgjort grund till en knuttimrad byggnad. Insidan av väggarna har varit planhyvlade medan utsidan haft naturligt rundade stockar. Dendrodateringen var osäker, men visar på en sannolik datering till 1440 (± 20).

På 2,1 meters djup i schaktet låg en timmerstock i öst-västlig riktning (A8). Norr om stocken fanns en grå lerpäckning med lite bruk och träflis. På detta djup började vatten tränga upp. En pump sattes ned, men den kunde inte arbeta eftersom stora mängder träflis sögs fast. Därför grävdes uppskattningsvis 0,2–0,3 meter under vatten. Under den översta timmerstocken fanns ytterligare två stockar som låg parallellt med den översta, men något förskjutna mot söder. De två övre stockarna togs upp, medan den nedersta

Figur 15. Lodfoto över den översta timmerstocken och lerpackningen. Schaktet fylldes snabbt med vatten.

Figur 16. Den övre timmerstocken plockas upp med gripklo. Foto från sydväst.

Figur 17. Bräda från rasmassorna över A8.

ligger kvar. Mellan stockarna fanns grå sand med träflis. Den upptagna delen var 3,0 meter lång och 0,24×0,24 meter tjock med en timrad knut i den västra änden. Knuten var 0,3 meter lång och 0,24×0,16 meter tjock. Stockens utsida var rund med bevarad bark, medan insidan var rak. Stocken under mätte 0,17×0,16 meter i tjocklek. Även den var 3 meter lång och hade en rak och en rund långsida. Däremot saknades knuttimring. Den framtagna delen av konstruktionen A8 mätte 1,75×1,6 meter och togs bort till ett djup om cirka 0,4 meter. I rasmassor i den sydöstra schaktväggen stack en bräda ut som togs upp. Brädan mätte 0,95×0,12×0,02 meter. Tvärs fibrernas längdriktning fanns två centimeterbredda skårar utmejslade med 0,39 meters mellanrum.

Över trästockarna och träflisen mellan dem fanns ett cirka 0,05 meter tjockt lager med svart sand och över den fanns ett raseringslager med taktegel, bruk och småsten. Ett makrofossilt prov togs från den svarta sanden. Trots ett fåtal

fröer fanns en stor variation. Fröerna kom från ängsväxter, ogräs, bär och importväxter. I provet fanns också granris. Tolkningen är att det rör sig om ett omlagrat stadslager med inslag av stalldynga, latrin- och köksavfall samt fröer från lokalfloran (se bilaga 7).

K3 – A12, A13, (A18)

I schakt 13 fanns rester av ett trähus med enkel stensyll på 1,5 meters djup. A12 bestod av en vällagd, enkel stensyll med cirka 0,3 meter stora naturstenar med flat översida. Två av stenarna var bortgrävda i samband med den tidigare ledningsdragningen, men formen på stenlyften fanns kvar. Den södra sidan av syllen var klädd med grå lera med inslag av tegelkross. Norr om syllen fanns en trälins (A13) över 0,12 meter tjock brungrå lera; därunder låg trähumus på gul sand med tegelkross. Syllen mätte 1,5×0,4 meter inom undersökt yta. Vid rensning av syllen A12 gjordes fynd av fönsterglas (F1, F2), spik (F3), järnslag (F4) och ett kuggformat blyföremål (F5) med två hål snett placerade. Det rör sig möjligen om en tyngd, exempelvis för nätfiske (se figur 33). En ^{14}C -analys på kol från ung björk tagen invid syllen A12 visar att huset dateras till perioden 1478–1637. Det är fullt möjligt att träbyggnaderna K2 och K3 varit i bruk samtidigt även om K3 tillkommit senare.

Figur 19. Kuggformat blyföremål (F5) från A12/A13.

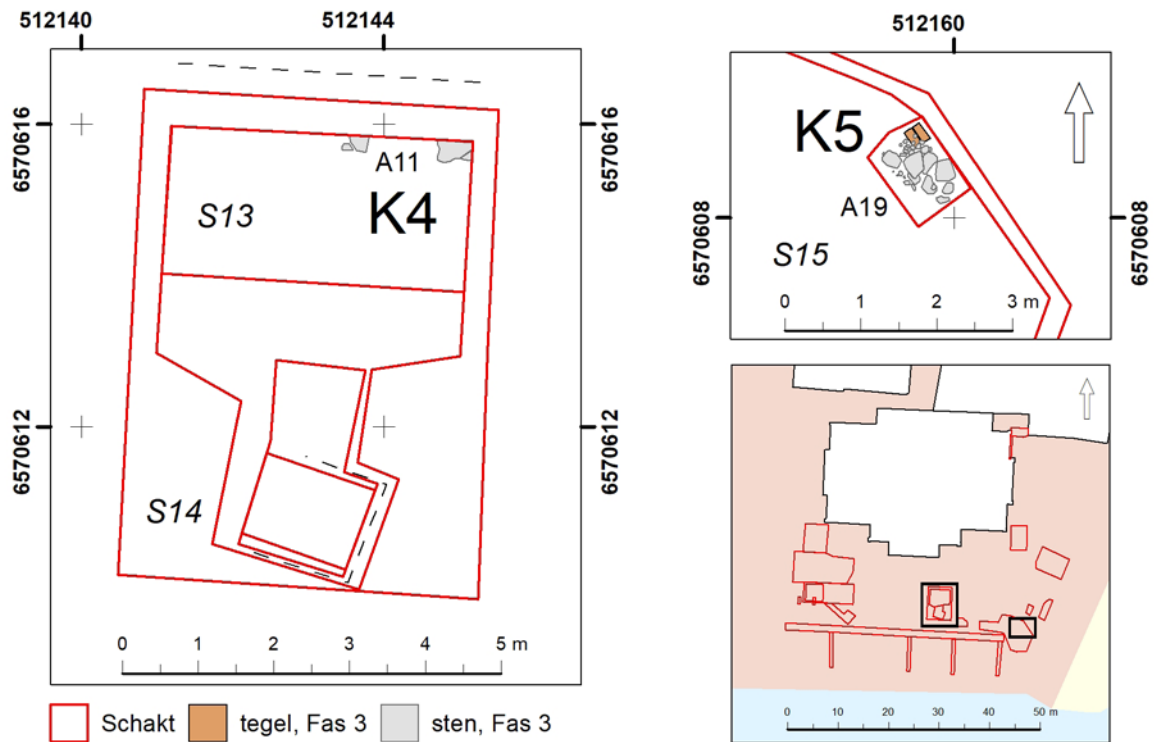
Figur 18. Stensyllen A12. Foto från söder.

Även söder om A12, A13, i schakt 14 fanns på 1,6 meters djup lämningar av ett trähus (A18). I den sydvästra hörnet av schaktet fanns en 0,6×0,4×0,4 meter stor hörnsten som överlagrades av en trälins med en bevarad plankan i nord-sydlig riktning. Under fanns ett gult, smetigt lager följt av ett omrört, mörkgrått lager med stort inslag av kol, särskilt i nordöst. I det mörkgrå lagret fanns ytterligare en träplanka som låg parallellt med den högre belägna plankan. En tredje bevarad träplanka låg i sydväst, men varken i vinkel eller parallellt med de övriga. Ett makrofossilprov togs i det mörka lagret i nordöst. Provet visade tydligt på en köksmiljö med förkolnade sädeskorn, varav skalkorn var vanligast, men även benfragment och fiskfjäll. Det fanns även åkerogräs så som svinmålla och kråkvicker. Bland de oförkolnade fröerna fanns hallon och bolmört. Den senare kan antingen ha vuxit på platsen efter rasering eller ha använts i huset som medicinalväxt (se bilaga 7).

Lämningen A18 mätte 1,5×1,2 meter inom schaktet. Mellan A12, A13 och A18 fanns en bred störning i form av vattenledning, men nivåer och karaktär pekar mot att anläggningarna är samtida. Det är möjligt att det rör sig om ett och samma hus även om lerpackningen söder om stensyllen A12 talar för att K3 legat norr om schakt 13.

Figur 20. A18 i schakt 14. Lodfoto från öster.

Figur 21. Plan över lämningar från fas 3. Skala 1:100.

Fas 3 – 1650–1750

K4 – A11

Ytterligare en stensyll (A11) fanns på 1,25 meters djup, utmed den norra schaktväggen i schakt 13, rakt över den äldre stensyllen A12. Syllen A11 bestod av huggna stenar, varav flera var kalkstenar och den mätte 1,6×0,45 meter i öst-västlig riktning. Stenarna var 0,15–0,45 meter stora och cirka 0,3 meter höga. De var lagda i gråbrun sandig silt med lite grus. Över syllan fanns grov gul sand.

Varken analys eller fyndmaterial finns som kan datera lämningen. Baserat på att byggnaden inte syns i kartmaterial från slutet av 1700-talet och att den överlagrar byggnaden K3 placeras den i perioden däremellan, det vill säga 1650–1750.

K5 – A19

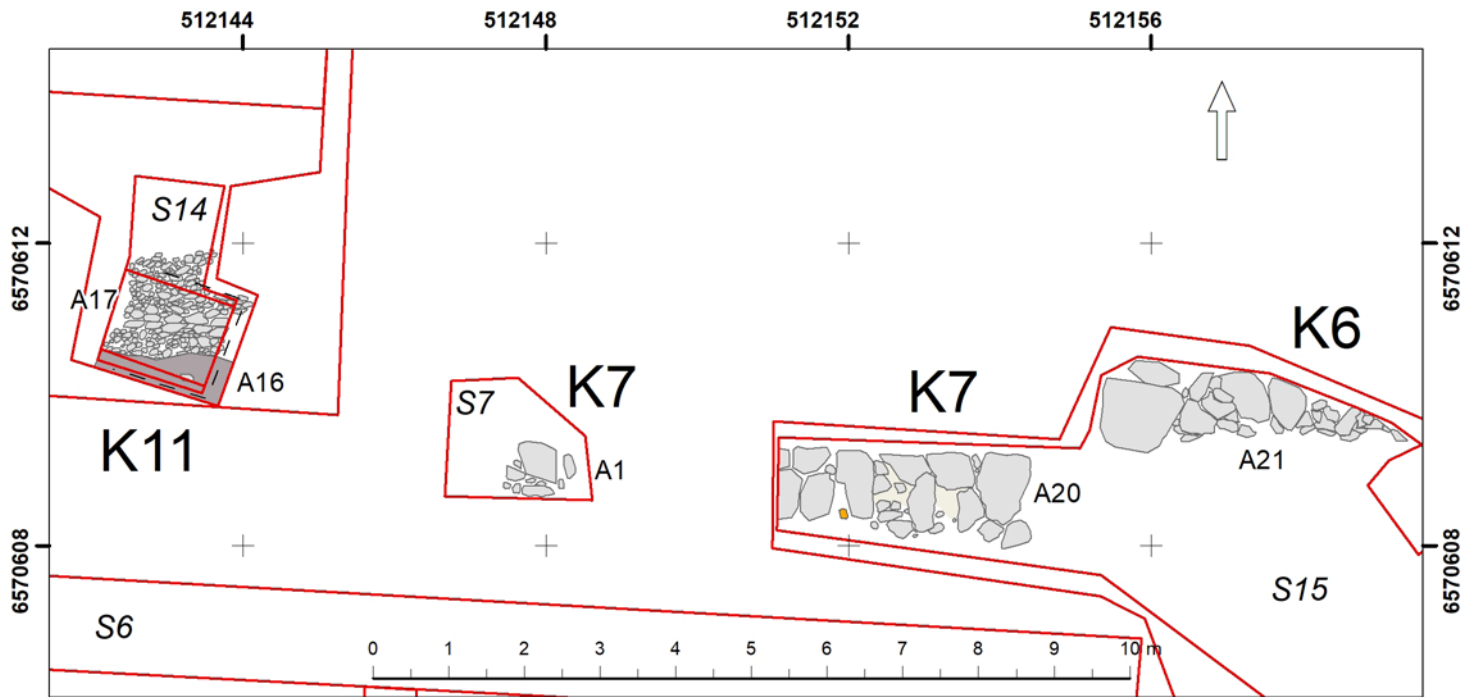
I schakt 15, fanns på 2,3 meters djup ett sten- och tegelfundament (A19) som sannolikt kan placeras i slutet av 1600-talet. Baserat på karaktär och djup kan fundamentet vara samtida med lager A22 i schakt 20, även det svår-daterat. Den framtagna delen av fundamentet mätte 1,0×0,8 meter. Det bestod av kantiga och huggna stenar som var 0,2–0,3 meter stora. Två tegelstenar med måtten 0,25×0,125×0,65 meter låg parallellt, satta i bruk. Runt dem fanns brun, humös, grusig sand med lite kol. När det grävdes bort framkom

en packning av rullsten, 0,1-0,15 meter stora. I det sydöstra hörnet avgränsades fundamentet av en beige-grå lerpackning. Fynd av djurben, ostronskal och keramik talar för att A19 är ett spisfundament. Det makrofossila provet visade på fiskben och benfragment från köttantering. En fikonkärna visar på köksavfall eller möjligen latrinavfall. Sammantaget talar materialet i provet från jorden kring fundamentet för att spisen byggts om och att avfallet tillhör jord från en äldre fas som omdeponerats (se bilaga 7).

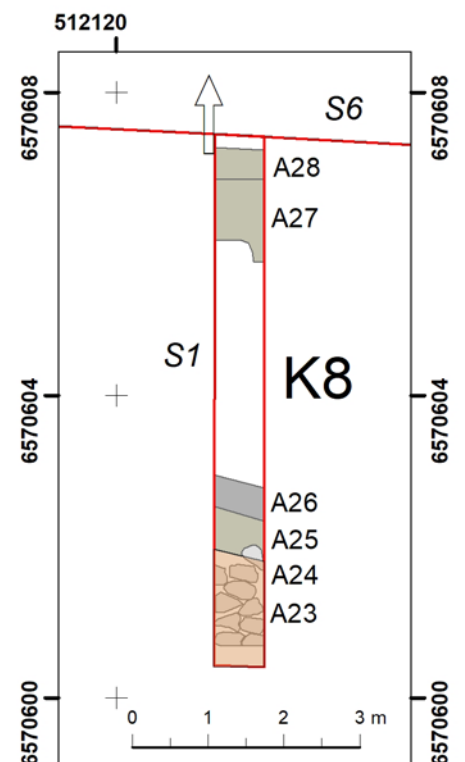
Figur 22. Fundamentet A19 sett från sydöst.

*Figur 23 (infälld). A19 efter att tegelstenar, sand och bruk grävts bort.
Foto från öster.*

- Schakt
- nedgrävning, Fas 4
- tegel, Fas 4
- bruk, Fas 4
- sten, Fas 4
- Ritad sektion

Figur 24. Plan över lämningar från fas 4.
Skala 1:100.

Fas 4 – 1750–1850

Utmed en öst-västlig sträckning i södra delen av Teaterplan fanns flera grunder och det råder viss osäkerhet kring vilka av dem som hör ihop och om det rör sig om samma hus med ombyggnationer eller flera generationer hus i liknande läge. Husen syns på kartorna från åren 1782 och 1823. Nedanstående uppdelning får ses som hypotetisk.

Figur 25. Muren A21 sedd från söder.

K6 – A21

I schakt 15 fanns en kraftig mur (A21). Den mätte 2,45×1,05 meter inom schaktet och toppen låg på 1,0 meters djup. Framtagen höjd var 0,6 meter. Muren fortsatte ned under schaktbotten. Överst fanns ett skift flathuggna sandstenar som var 0,15–0,8 meter stora; därunder låg minst två skift med grovt huggna stenar som var 0,3–0,5 meter stora, satta i grått bruk. Runt stenarna fanns gulbrun sand med lite tegelkross i väster. Möjligen är det samma sandlager som överlagrar K4 i schakt 13.

K6 hade en annorlunda karaktär gentemot övriga konstruktioner. Möjligen rör det sig om en äldre kajkant eller ett brofundament till 1718 års Storböro.

K11 – A16, A17

På 0,85 meters djup i schakt 14, under modern sättsand och omrörda massor, fanns en stensyll (A16). Den var 1,7×0,6 meter stor inom schaktet. Stenarna var huggna med plan ovansida; den största mätte 0,6×0,2 meter. Syllen låg i en 0,6 meter djup nedgrävning med fyllning av gråbrun sand med smul av grått, grusigt bruk och flera mindre stenar.

Upp mot, stratigrafiskt över A16, fanns stenläggningen A17. Den togs fram inom en 2,0×1,8 meter stor yta och bestod av 0,08–0,2 meter stora rullstenar i brun sättsand. Stenläggningen sluttade ned mot en öst-västlig rännål konstruerad av 0,25 meter stora stenar.

K7 – A1, A20

Stenfundamentet A1 i schakt 7 påträffades på 0,35 meters djup. Det mätte 0,8×0,75 meter och bestod av lätt värmepåverkade stenar i varierande i storlek upp till 0,5 meter. De låg i omrörd, brun sandig silt med inslag av tegelkross och rullgrus. Den största stenen i mitten lyftes och visade sig vara 0,4 meter tjock. Lagret som stenen legat i fortsatte ned i schaktbotten. Runt om fundamentet var marken störd av moderna ledningsdragningar.

Figur 26. Stenläggningen A17 med stensyll A16 i västra hörnet. Foto från öster.

I schakt 15 fanns en stensyll (A20) på 0,4 meters djup. Syllen mätte 2,45×1,05 meter i öst-västlig riktning. Den var skuren i öster av ett vattenledningsschakt. Syllen bestod av dubbla rader av flata, grovt huggna stenar som var 0,35–0,9 meter stora, med lite bruk ovanpå. Syllen låg i gråbrun, grusig sand med tegelkross. I botten fanns samma gula sand som täckte A21. I nordväst fanns en lins av trähumus över sanden.

K8 – A23–A28

Ned mot Svartån, i schakt 1, påträffades rester av en ässja eller liknande eldstad (A23-A26) från ett hus som legat utmed vattnet under 1700-talet. Troligen har huset fungerat som smedja. Längst i söder i schaktet fanns en yta lagd av tegelstenar (A23) över ett stenfundament (A24). Norr därom låg ett 0,6–0,8 meter brett kollager (A25) som delvis överlagrade tegelplattan A23. I lagret fanns stora slagglumpar från järnsmide (F27) och en hank i rödgods (F29) tillsammans med spik. Det svarta kollagret avgränsades åt norr av en

Figur 27. Lodfoto över stenfundamentet A1. Söder nedåt i bild.

Figur 28. Stensyllen A20 sedd från sydöst.

0,2 meter bred ränna (A26) fylld med bränd kalksand med inslag av enstaka mindre kolbitar och myllig sand. I norra delen av schaktet fanns ytterligare ett 0,2 meter brett kollager (A27) samt en sträng med bränd kalk och tegel (A28) som tillsammans kan utgöra del av en husvägg.

Figur 29. Stenläggningen A24 sedd från norr.

Figur 30. Hank i rödgods (F29) från lager 25.

Fas 5 – 1850–1950

K9 – A3

I den östra delen av Teaterplan påträffades två stenläggningar. Den undre bestod av rullsten med en rännal (A3). Rullstenarna var 0,05–0,15 meter stora, satta i orange sand som var gråsmutsig överst. Rännalstenarna bestod av avlånga, huggna granitstenar som var 0,25 meter breda med en 0,05 meter djup ränna. Utifrån de höjdnivåer som noterades i schakten generellt, liksom att rännalen i schakt 9 löper i riktning mot stupröret på teaterns sydöstra hörn torde stenläggningen inte vara äldre än år 1853, det år då teatern byggdes. Gatunivån finns även bevarad på ett foto från år 1903 (se figur 34).

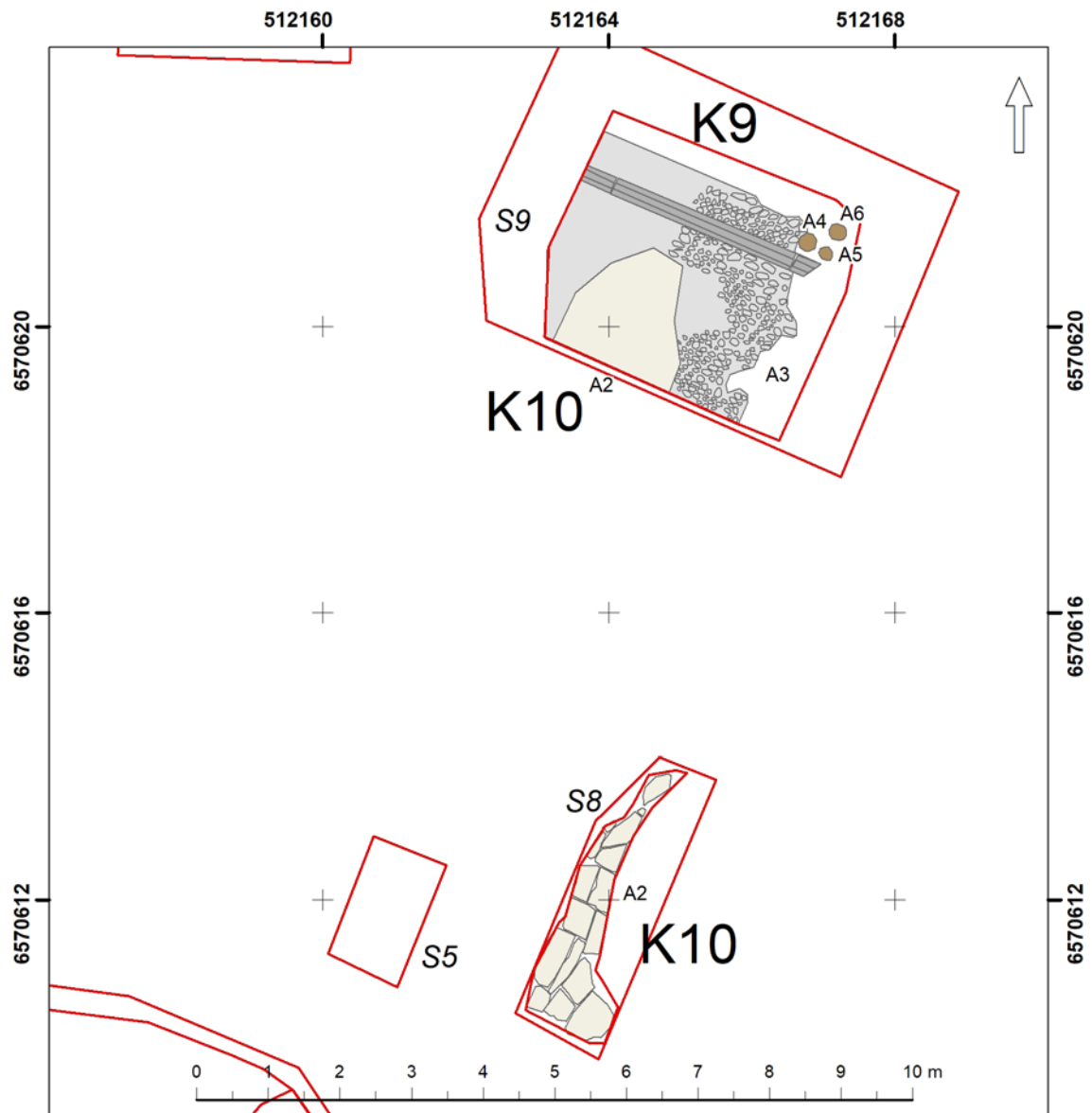
K10 – A2

Den stenläggning av kalkstensflis (A2) som låg ovanpå A3 kan ha utgjort en trottoar som – utifrån antagandet att stadsarkivets fotografier är korrekta (se figur 34 och 35) – bör ha tillkommit år 1903.

Figur 32. Stenläggningen A2 sedd från norr.

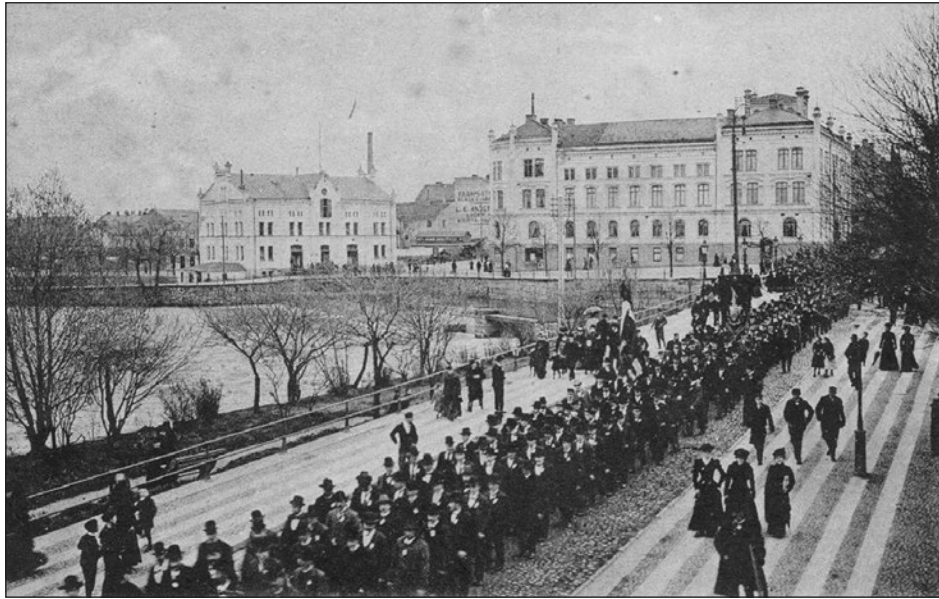

Figur 33. Stenläggningen A3 sedd från söder.

Schakt	sten, Fas 5
kalkflis, Fas 5	stenläggning, Fas 5
rännalssten, Fas 5	trä, Fas 5

Figur 31. Plan över lämningar från fas 5.
Skala 1:100.

Figur 34. Demonstrationståg på Storgatan öster om Teaterplan den 1 maj 1903. Notera kullerstensgatan (A2) Foto mot söder. Örebro stadsarkiv/fotograf okänd.

Figur 35. Storbron med östra delen av Teaterplan till vänster i bild, år 1903. Notera den ljusa stenlagda trottoaren (A3). Foto från söder. Örebro stadsarkiv/fotograf Olof Ekstrand.

Tolkning

Läget för centrala Örebro, på en plats där strömmande vatten möter en ås, har varit fördelaktig långt före stadens tillkomst vilket redan tidigare visat sig i undersökta järnåldersgravar som påträffats dels vid slottet, dels inne på rådhusets innergård. De begravda har sannolikt bott i närheten, men om de nu påträffade anläggningarna är del av en bosättning eller om de ska ses som resultat av mer tillfälliga aktiviteter invid vattnet går inte att säga utifrån den begränsade schaktningsövervakningen.

Under lång tid ligger marken sedan mer eller mindre öde; kanske har djur betat på strandängen. Men någon gång under medeltid läggs stenar ut som ett enkelt fundament (K1). Vi kan tänka oss en enkel fiskebod eller liknande.

Under senmedeltid uppförs en timmerbyggnad (K2) i strandbrynet. Det makrofossila provet som togs i byggnaden innehöll en blandning av dynga samt köks- och latrinavfall blandat med ogräsfröer. Resultatet visar att området redan vid bygget befann sig i en stadsmiljö. Timret fick en osäker datering till tiden runt 1440. Det är 200 år äldre än den likartade timmerbyggnad som nyligen undersöktes på yttre slottsgården (Balknäs 2019). Byggnaden på Teaterplan undersöktes inte i samma utsträckning som den på yttre slottsgården, men konstruktionsmässig likhet kunde ändå konstateras. Dock är byggnadstypen klassisk och finns dokumenterad ända ned i vikingatid. Ytterligare en träbyggnad eller två (K3), på enkel stensyll tillkommer sannolikt under 1500-talet. K3 tolkas utifrån makrofossila belägg på köksmiljö som ett bostadshus. Det är fullt möjligt att träbyggnaderna K2 och K3 varit i bruk samtidigt en period.

Ovanpå K3 byggs ett nytt hus. Syllen till K4 påträffades på samma plats och i samma riktning som K3, men stratigrafiskt högre upp. Det tyder på att K3 rivits och att området är planlagt så att det nya huset K4 behöver anläggas på samma plats för att inte störa övrig verksamhet.

Bagge (1785) skriver om tullavgifter som då sedan länge betalats av de som nyttjade Storbron. De tullare som ständigt måste ha befunnit sig vid bron bör ha haft någon form av byggnad. Kanske att de även hade bostad invid bron. Är det deras hus vi ser spåren av eller har byggnaderna hyst verksamhet i samband med restaureringen av slottet som var intensiv i slutet av 1500- och början av 1600-talen?

Något svårtolkade är K5 och K6 i schakt 15. K5 tolkas som ett spisfundament med fynd från sent 1600-tal och/eller tidigt 1700-tal. Beaktat det djup som K5 låg på (2,3 meter) får det antas att det rör sig om en spis i en källare. Över K5 fanns den kraftiga muren K6. Möjligen är det en del av brofästet till Storbron från år 1718 då den fick sin nuvarande sträckning.

Från år 1782 har vi den första kartan med utritade byggnader och numererade tomter. De berörda tomterna har nummer 1 och 2. Vi kan notera att även tomtnumreringen söder om Svartån tar sin början med siffran 1 söder om det äldre brofästet vid Fisktorget. Vidare ser vi att kronans mark inte har några tomtnummer. Det är alltså tidiga stadstomter vi rör oss på.

På samma karta finns tre trähus utritade och två av dem – de som låg utmed Svartån – har påträffats i schakten (K7, K8, K11). I det västra huset fanns ett lager med stora slaggbitar och mängder med kol varför det huset får antas ha hyst en smedja. Vi är nu inne i en tid då staden beräknats haft runt 3 000 invånare. Det är inte mycket i våra dagar, men staden växte och tätnade.

I flera schakt i den västra delen fanns ett kraftigt odlingslager från trädgårdsodlingar. Odlingarna syns i 1782 och 1823 års kartor. När odlingarna startade går inte att säga närmare än att de överlagrar timmerbyggnaden K2 från 1400-talet.

Vid bygget av teatern år 1853 stenläggs Teaterplan. Från den tiden och framåt är de två gatunivåerna A2 och A3.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

”Örebro kommun planerar att göra Örebro teater och torget framför teatern (Teaterplan) mer tillgängliga och attraktiva för människor att vistas vid. Ombyggnaden innebär bland annat att en ny entréramp byggs till teaterns östra gavel och att ny markbeläggning samt planteringar anläggs på Teaterplan.”

Citatet ovan är från Länsstyrelsens beslut i ärendet. Tyvärr framgick inte omfattningen av markarbetena i kommunens ansökan. Sju större brunnsschakt som var mellan 2,0 och 2,7 meter djupa grävdes och arkeologiska lämningar framkom i dem alla. Arkeologgruppen AB rekommenderar att vid framtida markarbeten på Teaterplan de arkeologiska lämningarna undersöks på ett sätt som gör att arkeologer kan styra schaktens utformning i högre grad än vad som är möjligt inom formen för schaktningsövervakning och så att eventuell spontning och pumpning kan göras på de lägre nivåerna. Ett schakt (schakt 10) som grävdes på ett tidigt stadie undersöktes endast i efterhand, vilket berodde på ett missförstånd. Därefter löpte kommunikationen väl.

Syftet med undersökningen vid Teaterplan var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som framkom vid schaktningsövervakningen. De rika lämningarna har efter bästa förmåga relaterats till varandra och omgivningen. Särskilt noterbart är de välbevarade lämningar som finns i anslutning till Svartån. Resultatet visar att det finns lämningar som tack vare den syrefattiga miljön vid Svartån har väl bevarade organiska material. Exempelvis ligger stora delar av timmerbyggnaden K2 fortfarande kvar under dagens torg. Vi kan efter genomfört uppdrag konstatera att Bergströms (1981) påstående att ingen stadsbebyggelse fanns norr om Svartån förrän under 1600-talet får tas med en nypa salt.

Referenser

Tryckta källor

- Alström, U. 2010. *Järntorget i Örebro*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning Örebro 83:1, Järntorget, Olaus Petri församling, Örebro kommun, Närke. Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen rapport 2010:33.
- Bagge, J. F. 1785 (faksimileupplaga 1972). *Beskrifning om upstaden Örebro*. Holland.
- Balknäs, N. 2017. *Fjärrkyla på Järntorgsgatan och Fredsgatan*. Örebro 83:1, Örebro socken och kommun, Närke. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Arkeologgruppen AB rapport 2017:82.
- Balknäs, N. 2019a. *Fjärrkyla på Ribbingsgatan och Slottsgatan*. L1980:4669, Örebro socken och kommun, Närke. Arkeologiska undersökningar i form av schaktningsövervakning. Arkeologgruppen AB rapport 2019:15.
- Balknäs, N. 2019b. *Strömparterren & södra slottsterrassen*. Stadslager L1980:4669 och slott/herresäte L1980:5500, Örebro socken och kommun, Närke. Arkeologiska undersökningar i form av schaktningsövervakning. Arkeologgruppen AB rapport 2019:55.
- Bergold, H. 2003. *Kulturlager och bebyggelse lämningar i kvarteret Källan*. Närke, Örebro stad, Kvarteret Källan 10, RAÄ 83. Arkeologisk förundersökning. Örebro. Riksantikvarieämbetet.
- Bergold, H. 2005. *Kvarteret Fåfången*. Närke, Örebro stad, Kvarteret Fåfången 4, RAÄ 83. Arkeologisk förundersökning. Örebro. UV Bergslagen, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet.
- Bergold, H. & Larsson, S. 2017. *Kvarteret Fåfången i Örebro*. Örebro 83:1, Örebro stad och kommun, Närke. Arkeologisk förundersökning. Arkeologgruppen AB rapport 2017:11.
- Bergström, C. O. 1981. Birger Brosas arv – och Henrik Lejonets. I: red. Thun, E. *Från bergslag och bondebygd 1981*. Möte med medeltiden. Kumla.
- Broberg, B. & Hasselmo, M. 1981. Under ett kvarter i Örebro. En arkeologisk undersökning i kvarteret Bromsgården sommaren 1978. I: red. Thun, E. *Från bergslag och bondebygd 1981*. Möte med medeltiden. Kumla.
- Ekman, T. 2021. *Örebro under jorden - ett arkeologiskt perspektiv*. Arkeologgruppen AB rapport 2021:12.
- Esbjörnsson, E. 2000. *Kyrkor i Örebro län – en vägledning till Svenska kyrkans kyrkobyggnader*. Örebro.
- Jonasson, G. 1984. *Medeltidens Örebro*. Stockholm.
- Ljung, J-Å. 1991. Medeltida bebyggelse i Örebro. En kort sammanfattning främst utifrån undersökningarna i kvarteren Bromsgården och Tryckeriet 10. I: *Arkeologi i Sverige. Ny följd 1*. Riksantikvarieämbetet. Uppsala.
- Redin, L. 1978. *Medeltidsstaden 9. Örebro*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum.
- Waldén, B. 1938. *Örebro slott – vägledning för besökande*. Örebro.
- Waldén, B. 1940. *Den stora sjösänkningen. Örebro*. Hjälmarens och Kvismarens sjösänkingsbolag.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

1652. Örebro stad. Avritning. S73-1:1

1782. Örebro stad. Lådakt, grundritning över uppstaden Örebro. S73-1:8

1823. Örebro stad. Karta. 1880K-d72

1911. Örebro stad. Karta. 1880K-D409

Riksarkivet, SDHK 245

https://sok.riksarkivet.se/sdhk?EndastDigitaliserat=false&SDHK=245&TrycktUtgava=true&TrycktRegest=true&Brevtext=true&Extratext=true&Sigill=true&Original=true&MedeltidaAvskrifter=true&MedeltidaRegest=true&EftermedeltidaAvskrifter=true&EftermedeltidaRegest=true&AvanceradSok=False&page=1&postid=sdhk_245&tab=post#tab

Webbmaterial

Länsstyrelsen, besökt oktober 2020

<https://www.lansstyrelsen.se/orebro/besoksmal/kulturmiljoer/orebro-teater.html>

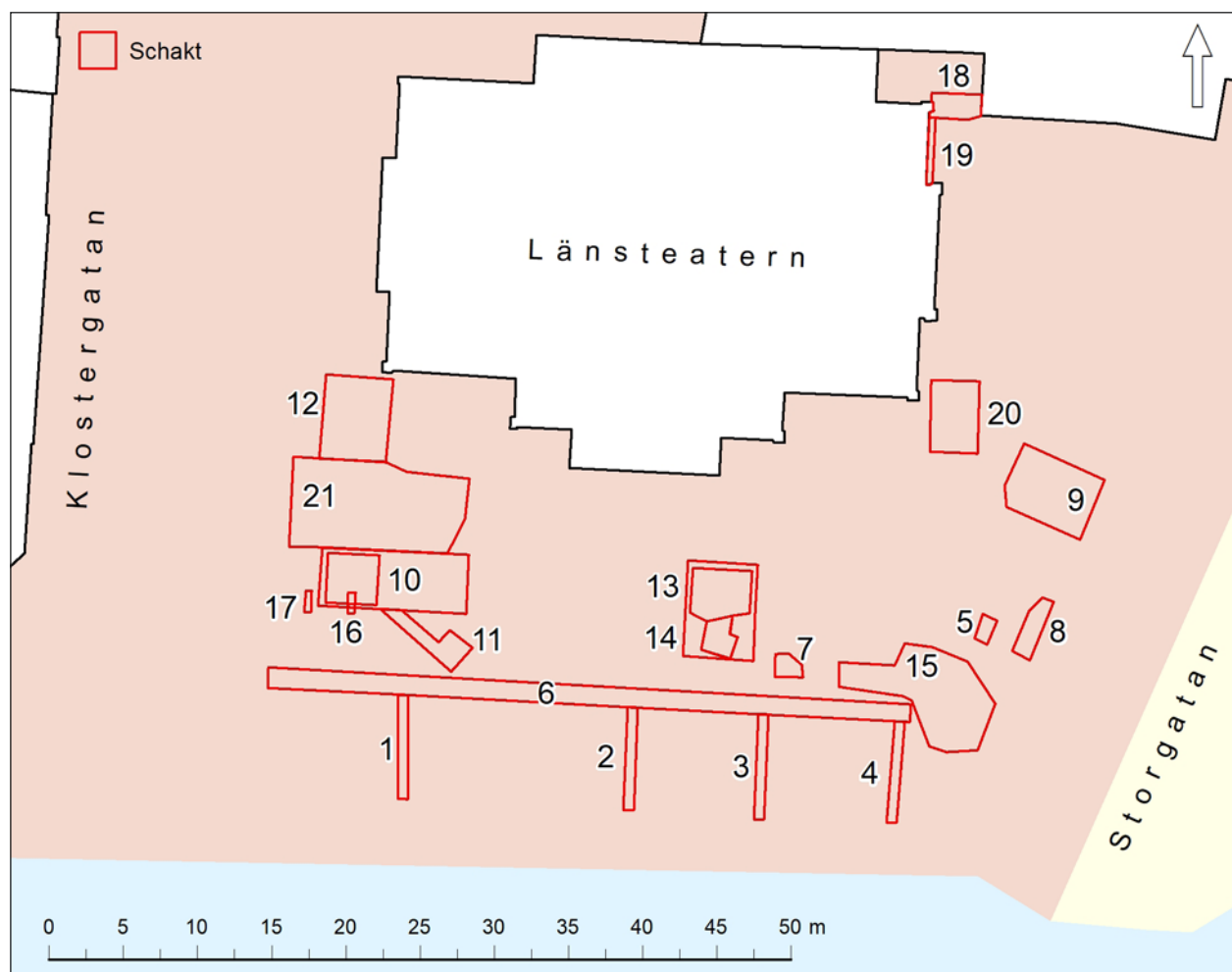
Nerikes allehanda

<https://www.na.se/logga-in/da-star-nya-teaterplan-i-orebro-klar-stotte-pa-overraskning-hittade-en-gammal-gata>

<https://www.na.se/logga-in/hus-pa-teaterplan-kan-vara-fran-hertig-karls-tid-kan-ha-anvants-da-man-byggde-om-slottet>

Bilagor

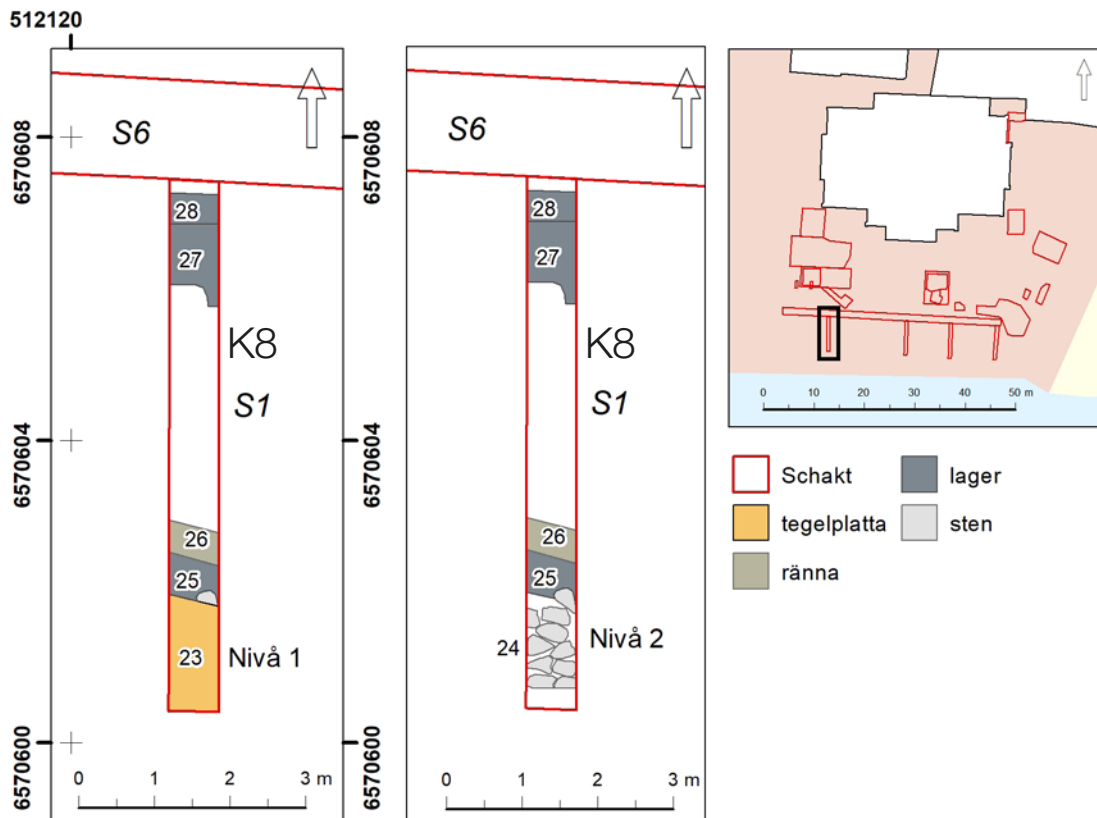
Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

Figur 1. Schaktplan. Skala 1:500.

Schakt 1

12x0,6 meter (N-S), djup 0,8 meter
A23 A24 A25 A26 A27 A28
K8

Figur 2. Schakt 1. Skala 1:100.

Schaktet grävdes öster om trappan ned till Svartån och löpte i nord-sydlig riktning. Överst fanns sättsand följt av ett utjämnade lager med byggnadsrester och påförda lager med sand. Därunder, längst i söder fanns en yta lagd av tegelstenar (A23) över ett stenfundament (A24). Norr därom låg ett 0,6–0,8 meter brett kollager (A25) som delvis överlagrade tegelplattan A23. I lagret fanns stora slagglumpar från järnsmide (F27) och en hank i rödgods (F29) tillsammans med spik. Det svarta kollagret avgränsades åt norr av en 0,2 meter bred ränna (A26) fylld med bränd kalksand med inslag av enstaka mindre kolbitar blandat med myllig sand. I norra delen av schaktet fanns ytterligare ett 0,2 meter brett kollager (A27) samt en sträng med bränd kalk och tegel (A28) som tillsammans kan utgöra del av en husvägg.

Schakt 2

12x0,6 meter (N-S), djup 0,9–1,2 meter

Schakt 2 löpte 14 meter öster om – och parallellt med – schakt 1. Under plattorna fanns sättsand. På 0,30 meters djup framkom ett 0,10 meter tjockt matjordssikt. På den nivån, i den södra delen, fanns en grop med matjord och rötter.

Schakt 3

12x0,6 meter (N-S), djup 0,9-1,2 meter

Schakt 3 löpte 8 meter öster om – och parallellt med – schakt 2. I söder framkom den inre delen av kajskoningen. Innanför fanns flera på förda lager. Under plattorna låg sättsand över mörkfärgat grus. På 0,5 meters djup kom ett utjämnat raseringslager med tegel och murbruk som låg över grov grusig morän.

Schakt 4

12x0,6 meter (N-S), djup 0,7-1,0 meter

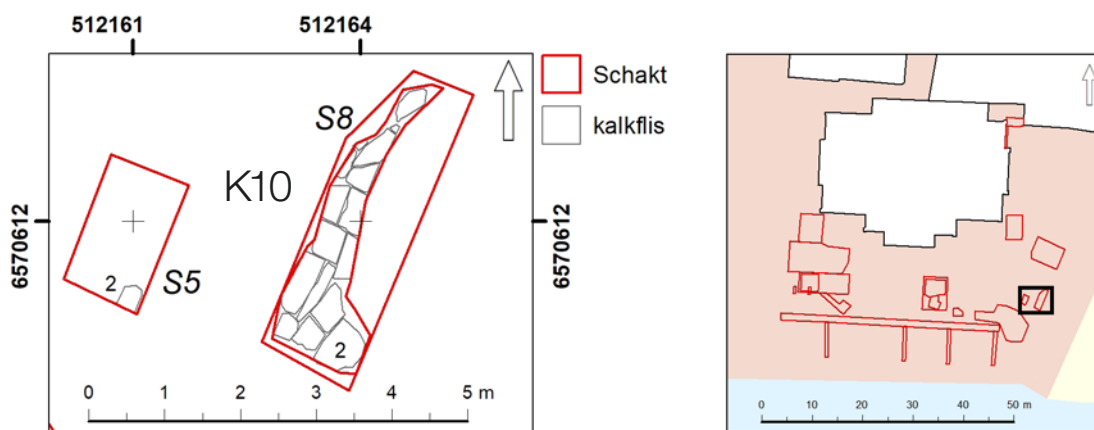
Schakt 4 löpte 8 meter öster om – och parallellt med – schakt 3. I söder framkom den inre delen av kajskoningen. Norr därom påträffades enbart modern fyllning av krossgrus.

Schakt 5

2x1,5 meter (N-S), djup 0,5 meter

A2

K10

Figur 3. Schakt 5. Skala 1:100.

Schakt 5 grävdes 7 meter nordnordöst om schakt 4. Under plattorna fanns sättsand. På 0,35 meters djup framkom ett 0,15 meter tjockt matjordsskikt. Därunder fanns äldre sättsand med en bevarad kalkstensplatta på 0,5 meters djup. Kalkstenen tillhör troligen samma stenläggning (A2) som framkom i schakt 8 och 9.

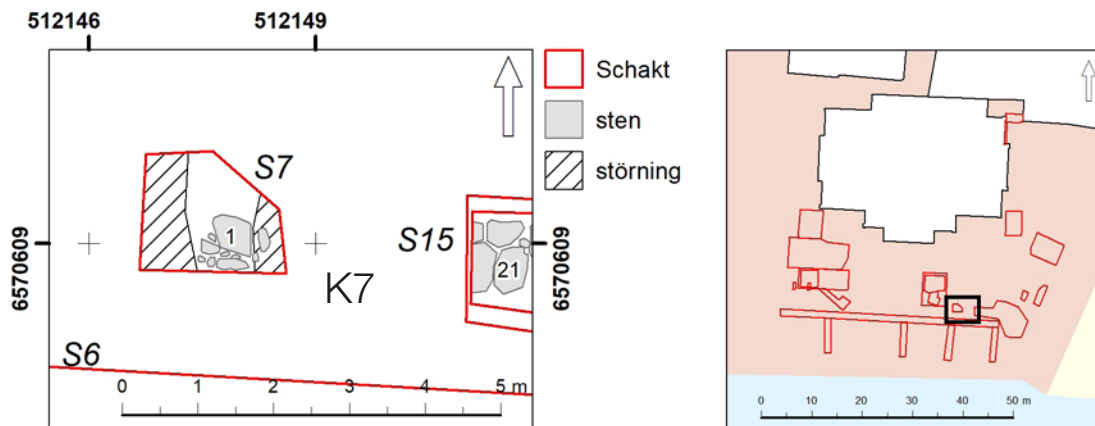
Schakt 6

43x1,5 meter (Ö-V), djup 0,5 meter

Schakt 6 löpte i öst-västlig riktning och band samman de första fem schakten (S1-S5) i deras norra delar. I schaktet fanns cirka 0,3 meter djup matjord och rivningsmassor med tegelbruk och kalk (se översta lagret i schakt 10).

Schakt 7

2x1,6 meter (Ö-V), djup 0,5 meter
A1

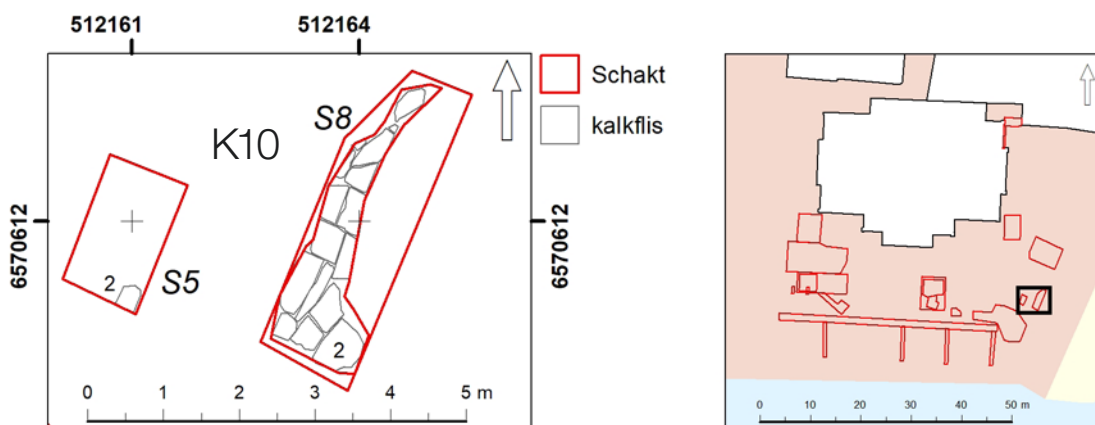

Figur 4. Plan över schakt 7 med stenfundamentet A1. Skala 1:100. Översiktsplan i 1:1 500.

Schakt 7 grävdes direkt norr om schakt 6. Under modern sättsand fanns ett stenfundament (A1) på 0,35 meters djup. Den bevarade, framtagna delen av fundamentet mätte 0,8x0,75 meter och bestod av lätt värmepåverkade stenar i varierande storlek upp till 0,5 meter. De låg i omrörd, brun sandig silt med inslag av tegelkross och rullgrus. Den största stenen i mitten lyftes och visade sig vara 0,4 meter tjock. Lagret stenen legat i fortsatte ned i schaktbotten. Runt om fundamentet var marken störd av moderna ledningsdragningar.

Schakt 8

4,4x1,4 meter (N-S), djup 0,85 meter
A2
K10

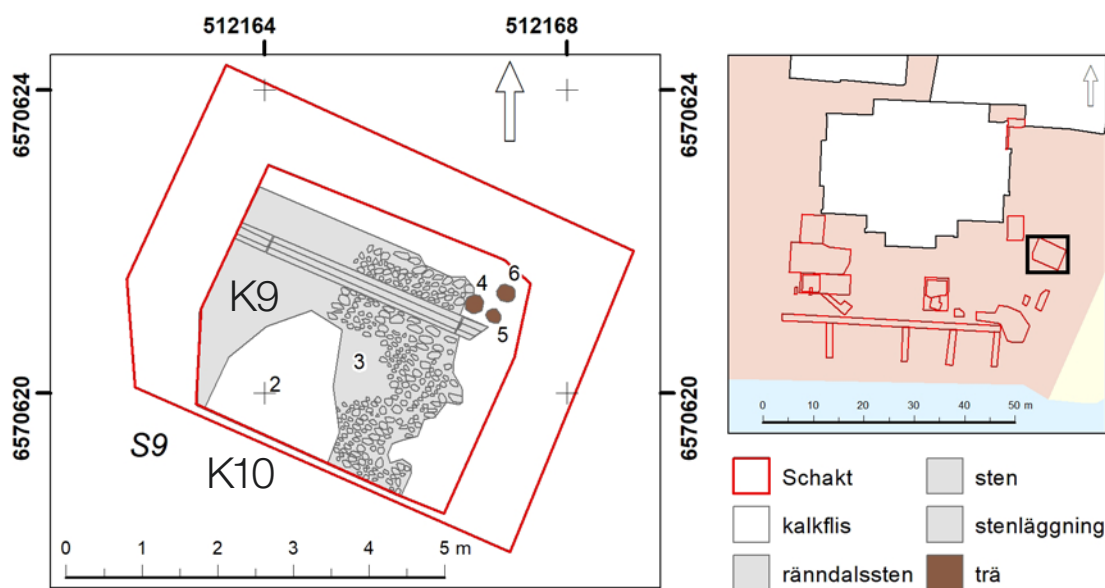
Figur 5. Plan över schakt 8 med stenläggning A2. Skala 1:100. Översiktsplan i 1:1 500.

Schakt 8 grävdes utmed Storgatan. Under plattorna fanns grus och grusig sättsand ned till 0,45 meters djup där en stenläggning (A2) fanns bevarad. Stenläggningen bestod av 0,05 meter tjock kalkstensflis som mätte 0,3–0,75 meter. Stenarna var vällagda i brun sättsand. Under A2 fanns 0,1–0,25 meter varvig sand och grus över 0,1–0,2 meter brungrå lera med inslag av kol och tegel.

Schakt 9

6x4,4 meter (N-S), djup 1,0 meter
A2 A3 A4 A5 A6
K9 K10

Norr om schakt 8 grävdes ett större schakt (S9). Under sättsanden till plattorna i den södra delen fanns ytterligare en rest av stenläggningen A2. Därunder framkom en äldre stenläggning (A3) på 0,55-0,8 meters djup. Stenläggningen bestod av rullsten i storleken 0,05-0,15 meter, satta i orange sand som var gråsmutsig överst. Stenläggningen lutade mot en rännadal i norr. Ränn dalen löpte i öst-västlig riktning bort mot en hängränna på teaterhuset. Ränn dalstenarna bestod av avlånga, huggna granitstenar som var 0,25 meter breda med en 0,05 meter djup ränna. I nordöstra kanten av den

Figur 6. Plan över schakt 9 med anläggningar. Skala 1:100. Översiktsplan i 1:1 500.

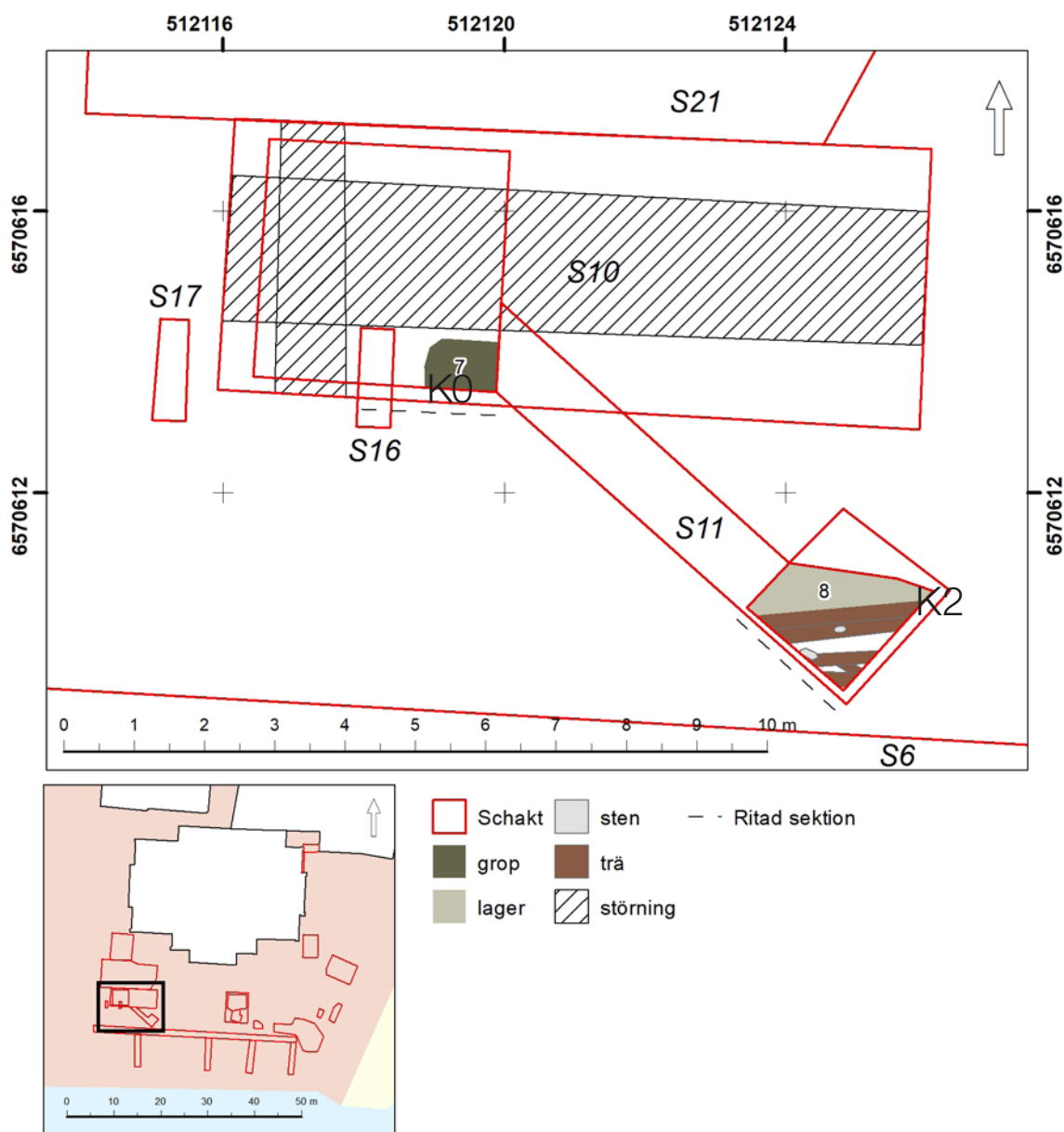
bevarade stenläggningen fanns tre rundlar fyllda med trähumus (A4, A5, A6) i gråskitig sättsand. De var 0,2-0,25 meter i diameter. Två av de tre rundlarna (A4, A5) grävdes för hand. De hade raka väggar och plan botten och liknade till formen botten av stolphål. Tolkningen är dock högst tveksam beaktat den tid de tillhört och deras ringa djup på 0,05 respektive 0,08 meter. Kanske kan de ha utgjort hål för pollare som varit samtida med den övre stenläggningen (A2). I botten av A4 och A5 fanns toppen av mindre kalkstenar. Då stenläggningen A3 vid ett senare tillfälle grävdes bort kunde inga konstruktioner noteras.

Norr om anläggningarna fanns en störning bestående av omrörda, grusiga massor.

Schakt 10

10x4 meter, djupschakt 4x4 meter (Ö-V), djup 2,4 meter
A7
K0

På grund av ett missförstånd grävdes schakt 10 utan närvarande arkeolog. Den södra sektionen rensades och dokumenterades därför i efterhand. På 0,5 meters djup framkom ett utjämningslager med raseringsmassor som låg över en stor del av Teaterplan. Därunder fanns sand följt av ett möjligt anläggningsskikt med tegelkross och brun sand. På 1,0 meters djup fanns ett 0,3 meter tjockt

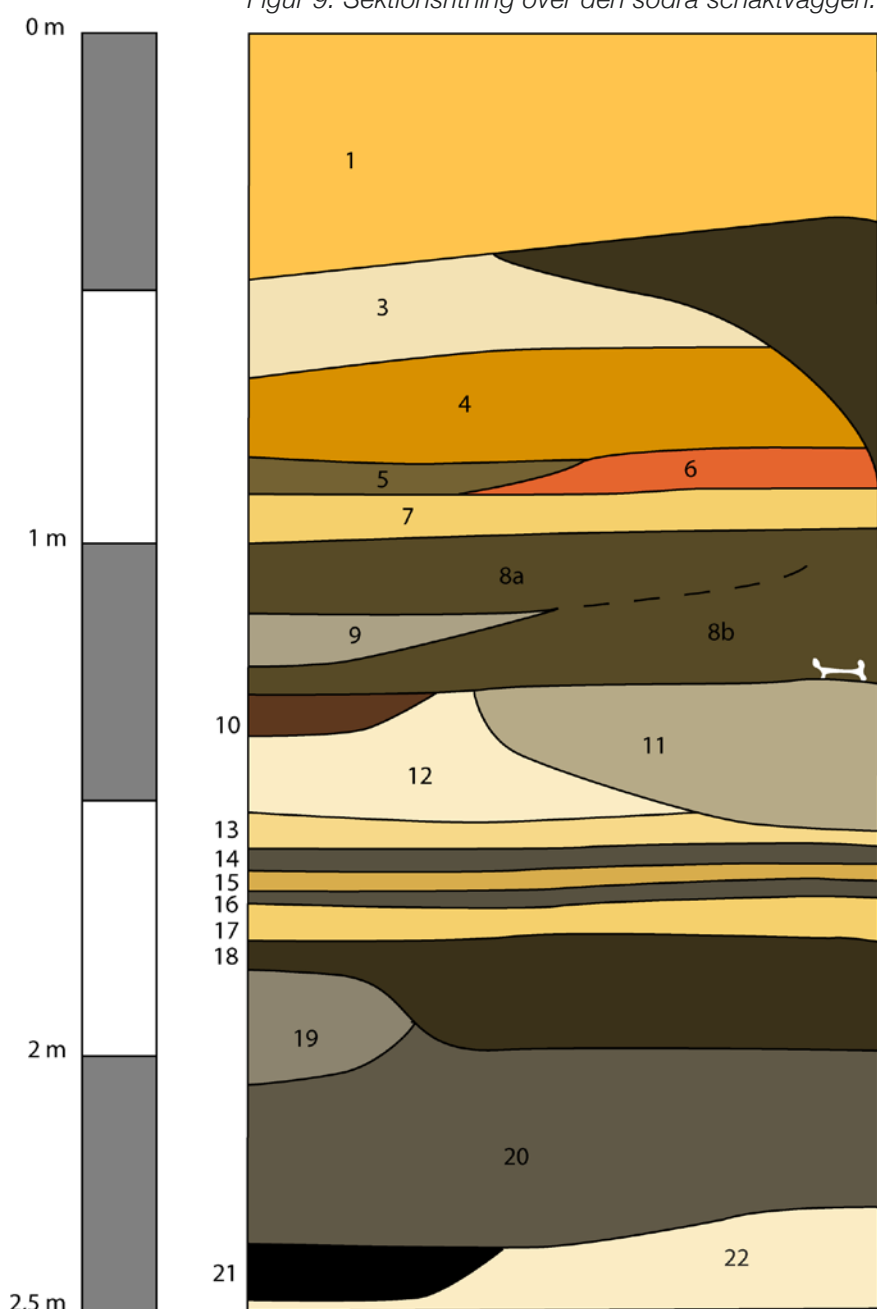
Figur 7. Plan över schakt 10 och 11 med anläggningar. Skala 1:100. Översiktsplan i 1:1 500.

matjordslager med djurben i botten. Lagret skar två gropar med brun sand respektive melerad ljus-brun sand. Groparna var grävda genom ett 0,25 meter tjockt påfört lager av ljus, gulbeige finsand. Därunder fanns flera tunna sandskikt, tillsammans 0,3 meter tjocka över ett 0,2 meter tjockt lager brun sand i en större nedgrävning. Nedgrävningen skar en mindre nedgrävning med melerad siltig finsand som möjligen avsats fluvialt. På 2,0 meters djup fanns ett 0,4 meter tjockt lager gråbrun sandig lera med inslag av tegelkross och kolfnyk. Undergrunden som framkom på 2,4 meters djup bestod av ljus finsand. Genom undergrunden fanns en större nedgrävning, troligen en kokgrop (A7) bevarad i schaktbotten. Den 1,0x0,6 meter stora del som fanns bevarad inom schaktet grävdes för hand. Fyllningen bestod av sotsvart silt med inslag av skärvsten och små, orange siltiga klumpar. Nedgrävningskanten var rakt släntad och botten plan. Djupet uppgick till 0,15 meter. Ett kolprov av ask daterades med ^{14}C -analys till förromersk järnålder (454–230 f.Kr. med 2 sigma).

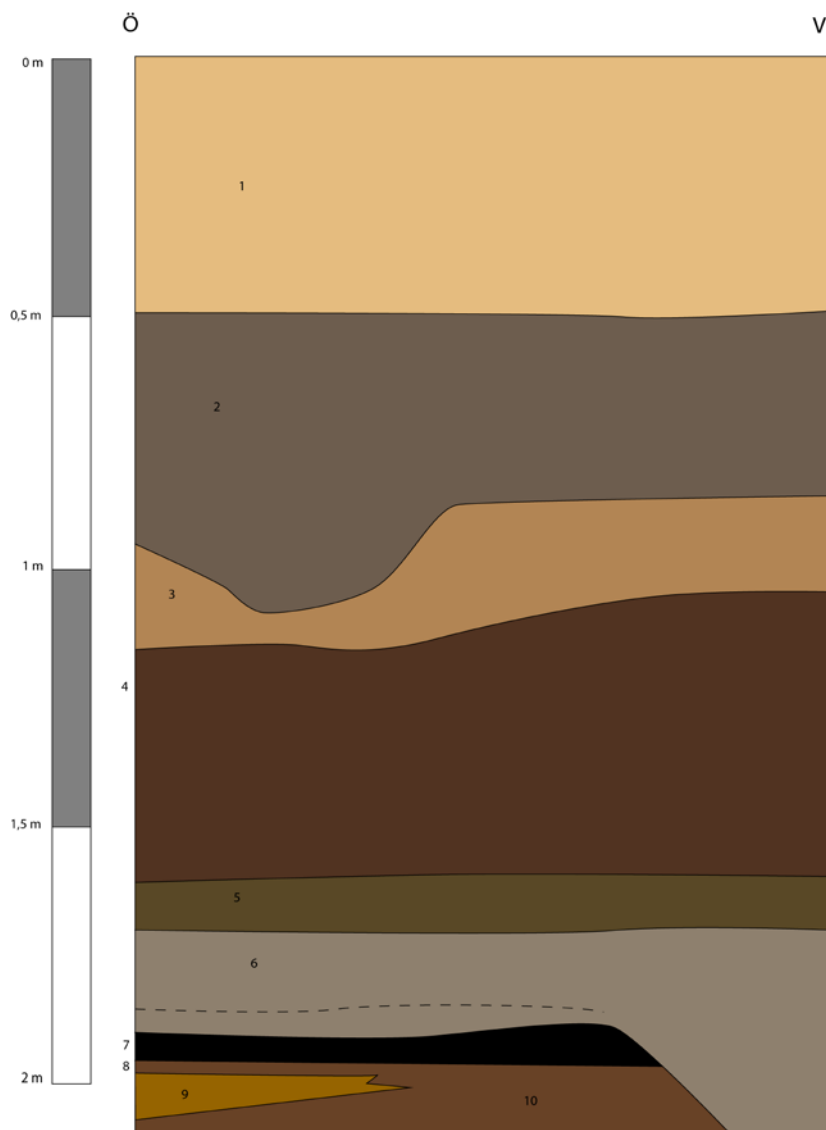
Figur 8. Den södra schaktväggen sedd från norr. Vid fototillfället är gropen A7 undersökt och borttagen.

Figur 9. Sektionsritning över den södra schaktväggen.

- 1, sand
- 2, nedgrävning för ledning
- 3, smetig omrörd gråbeige sandig lera
- 4, sand med lite runda smstenar och grus
- 5, brun sand som övergår i 6
- 6, tegelkross
- 7, sand
- 8, brun sand
- 9, smågrusig sand
- 10, brun sand
- 11, melerad ljusbrun sand
- 12, ljus gulbeige finsand
- 13, grov ljus sand
- 14, brun sand
- 15, gul sand
- 16, brun sand
- 17, sand
- 18, grov brun sand med lite grus
- 19, melerad siltig finsand (vattenavsatt?)
- 20, gråbrun sandig lera med lite tegelkross och enstaka kolfnyk
- 21, sot svart silt med inslag av skärvsten (A7)
- 22, undergrund av ljus silt

Figur 10. Sektion över den sydvästra schaktväggen i schakt 11.

- 1, modern sättsand
- 2, raseringslaer
- 3, grov sand med gruskross
- 4, brun, humös sand
- 5, melerad gråbrun lera med kol och bruk
- 6, raseringslager brungrå sand med tegel, bruk och småsten, fler inklusioner mot botten
- 7, svart sand
- 8, brun grov sand mellan trästockar
- 9, trä
- 10, träflis och sand, under vatten

Schakt 11

6,3x2,2 meter (NV-SÖ), djup 2,4 meter
A8
K2

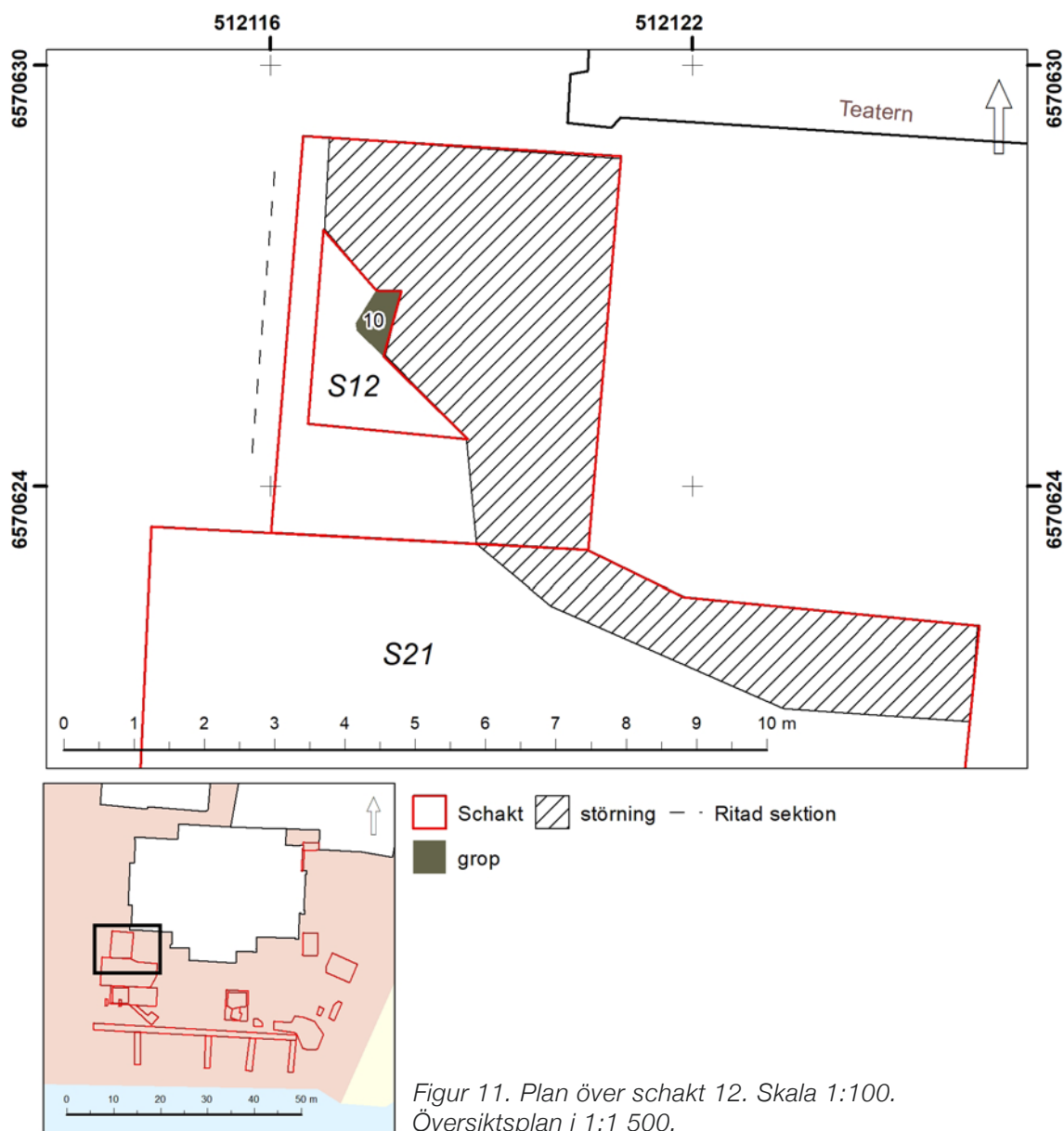
Från schakt 10 grävdes ett smalare schakt snett mot sydöst där ett mindre djupschakt grävdes. I det långsmala schaktet fanns utjämningslagret med rasmassor på 0,5 meters djup. Massorna var 0,35-0,5 meter tjocka och låg över 0,2 meter grov, grusig sand. Under sanden fanns ett odlingslager av brun, humös sand. I sydöst, där schaktet grävdes djupare uppmättes lagrets tjocklek till 0,5 meter. Därunder framkom 0,1 meter melerad, gråbrun lera ovanpå ett 0,2 meter tjockt raseringslager av grå sand med bruk, tegelkross, taktegel och småsten. Under det låg 0,07 meter svart sand. På 2,1 meters djup framkom en timmerstock liggandes i öst-västlig riktning (A8). Norr om stocken fanns en grå lerpäckning med lite bruk och träflis. På detta djup började vatten tränga upp. En pump sattes ned, men den kunde inte arbeta eftersom stora mängder träflis sögs fast. Därför grävdes uppskattningsvis 0,2-0,3 meter under vatten. Under den översta timmerstocken fanns ytterligare två stockar som låg parallellt med den översta, men något förskjutna mot söder. De två övre stockarna togs upp, medan den nedersta ligger kvar. Mellan stockarna fanns grå sand med träflis. Den översta stocken bröts av i den östra änden. Den upptagna delen var 3,0 meter lång och 0,24x0,24 meter tjock med en timrad knut i den västra änden. Knuten var 0,3 meter lång och 0,24x0,16 meter tjock. Stockens utsida var rund med bevarad bark, medan insidan var rak. Stocken under mätte 0,17x0,16 meter i tjocklek. Även den var 3 meter lång och hade en rak och en rund sida. Däremot saknades knuttimring. Den framtagna delen av konstruktionen A8 mätte 1,75x1,6 meter och togs bort till ett djup om cirka 0,4 meter. I rasmassorna i den sydöstra schaktväggen stack en bräda ut som togs upp. Brädan mätte 0,95x0,12x0,02 meter. Tvärs fibrernas längdriktning fanns två centimeterbredda skårar utmejslade med 0,39 meters mellanrum.

Schakt 12

5,8x4,6 meter (N-S), djup 2,7 meter
A10

Schakt 12 grävdes i det sydvästra hörnet av teatern. Schaktet innehöll nästan enbart moderna fyllnadsmassor och en cementbrunn. På 2,3 meters djup fanns del av en grop (A10) som var grävd genom steril, gulbeige finsand och fylld med melerad, ljusbrun finsand. Den framtagna delen var 0,75 meter stor. Anläggningen snittades för hand och visade en skålad form som var störd av djur- och/eller rotgångar. Djupet uppgick till 0,28 meter.

Den västra schaktväggen hade bevarade lager från 1,4 meters djup ned till undergrunden. De bevarade lagren bestod av lätt humös, brun sand med grus och kol följt av grusig, brungrå sand och omrörd, sandig, gråbrun lera. På 1,9 meters djup fanns 0,4 meter gråbrun finsand med lite kol som gradvis övergick till undergrund på 2,3 meters djup. Schaktet grävdes ytterligare 0,4 meter ned genom undergrunden.

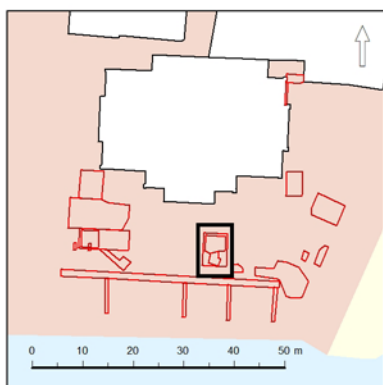
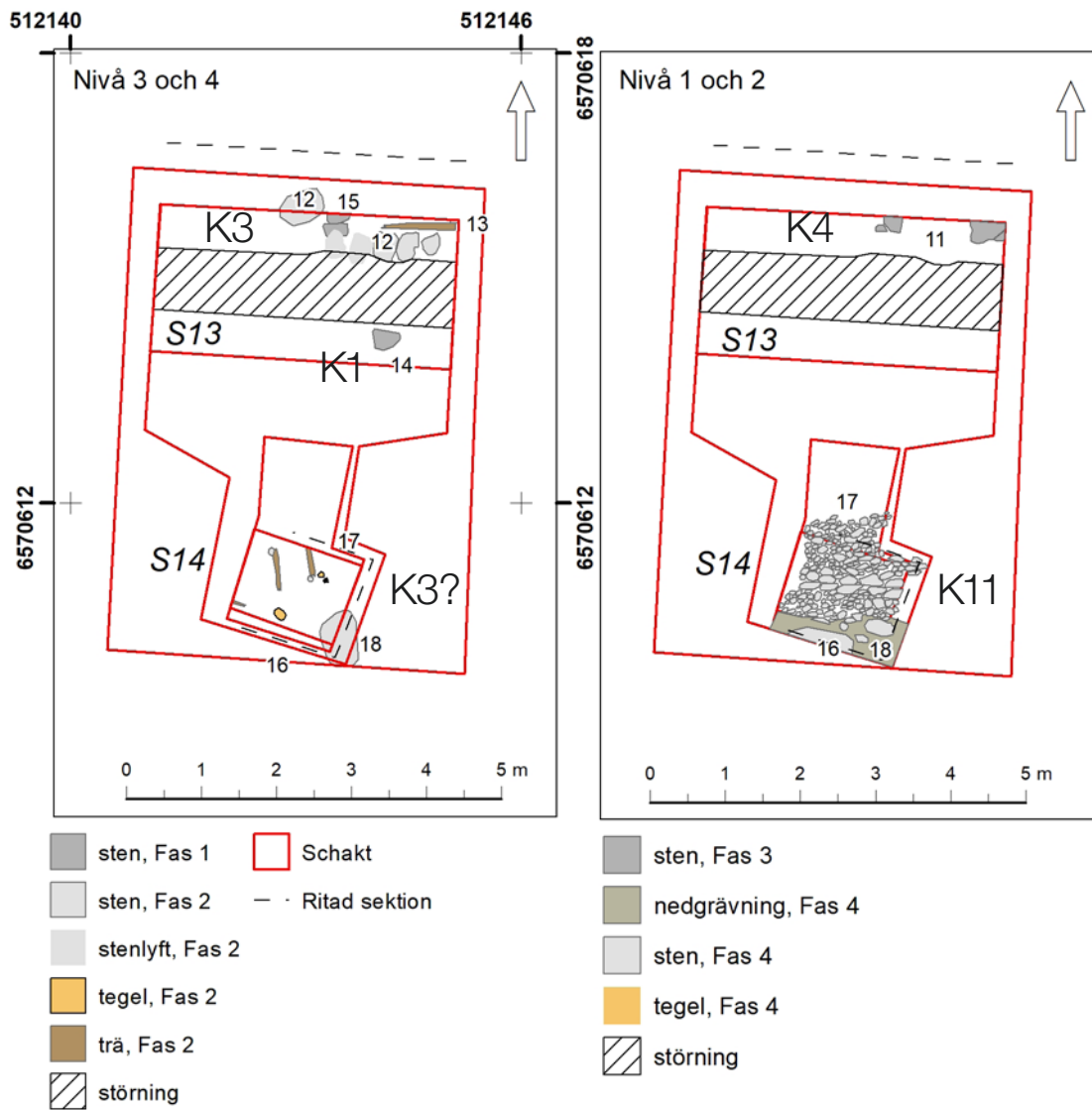

Schakt 13

6,4x4,7 meter, djupschakt 4,1x3,0 meter (N-S), djup 2,4 meter
A11 A12 A13 A14 A15
K1 K2 K4

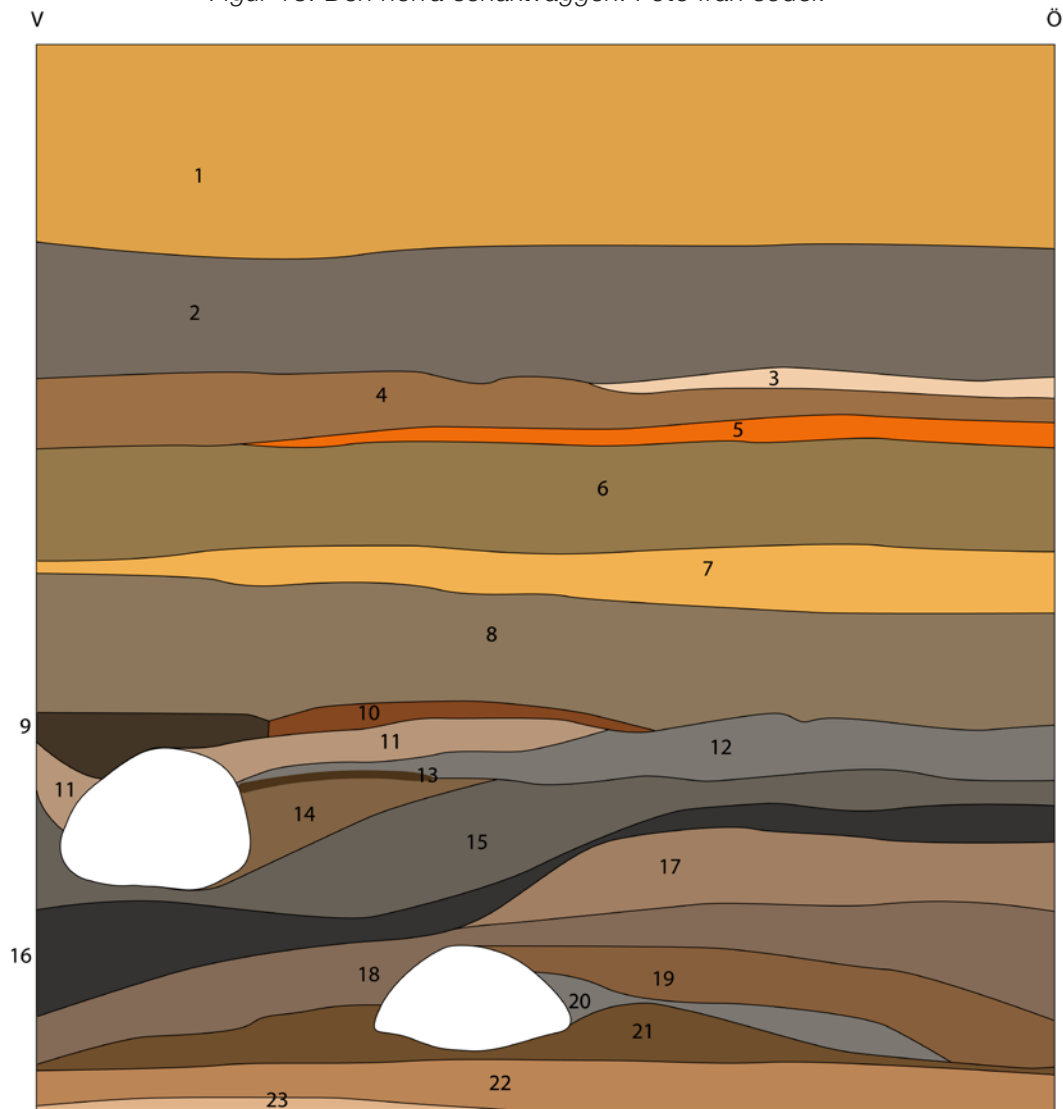
Schakt 13 grävdes centralt på Teaterplan, öster om schakt 10. Liksom i det schaktet bestod de centrala delarna av fyllnadsmassor till en stor vattenledning, men i schaktkanterna fanns bevarade lager och konstruktioner. Under 0,5 meter plattor och sättsand fanns samma omrörda, leriga utjämningslager som i de flesta övriga schakt. Därunder fanns äldre, bevarade lager ned till schaktbotten. Utmed den norra schaktväggen låg en syll (A11) av huggna stenar, varav flera kalkstenar, på 1,25 meters djup. Syllen mätte 1,6x0,45 meter i öst-västlig riktning. Stenarna var 0,15-0,45 meter stora och cirka 0,3 meter höga. De var lagda i gråbrun sandig silt med lite grus.

På samma plats som A11, men på 1,5 meters djup fanns en vällagd, enkel syll (A12) av ca 0,3 meter stora naturstenar med flat översida. Två av stenarna var bortgrävda i samband med den tidigare ledningsdragningen, men formen på stenlyften fanns kvar. Den södra sidan av syllen var klädd

Figur 12. Plan över schakt 13 och 14 med fyra nivåer av anläggningar. Nivåerna är räknade uppi-från och ned, faserna är kronologiska (se Tolkning). Skala 1:100. Översiktsplan i 1:1 500.

Figur 13. Den norra schaktväggen. Foto från söder.

- 1, modern sättsand
- 2, omrörda, leriga massor, grämelerade med tegelkross
- 3, ljusgult bruk
- 4, ljusbrun sand
- 5, smuligt tegellager
- 6, gråbrun grov sand med lite rullgrus
- 7, gul grov sand
- 8, omrörd gråbrun sand med grus
- 9, mörk gråbrun sandig lera
- 10, brunorange (tegelfärgad) sand
- 11, gråbeige sand
- 12, grå lera, brunare i botten (träig)
- 13, trälin
- 14, melerad sand med tegel
- 15, strimmigt lager med tegel och bruk
- 16, gråsvart sand
- 17, skiktad gråbeige sand med tegel
- 18, ljus brungrå knorvlig lera med kol
- 19, ljusbrun sand
- 20, grå sand med tegel
- 21, brun lerig silt med lite kol
- 22, infiltration
- 23, undergrund finsand

Figur 14. Norra schaktväggen i schakt 13.

med grå lera med inslag av tegelkross. Norr om syllen fanns en trälins (A13) över 0,12 meter tjock brungrå lera; därunder låg trähumus på gul sand med tegelkross. Syllen mätte 1,5x0,4 meter inom undersökt yta. Djupet var 0,22 meter. I skiktet mellan överlagrande lera och trälins togs ett jordprov. Kolet i provet kom från asp, björk och tall. Ett fragment björk har med ¹⁴C-analys daterats till 1478-1637 e.Kr. Vid rensning av syllen A12 gjordes fynd av fönsterglas (F1, F2), spik (F3), järnslag (F4) och ett kuggformat blyföremål (F5) med två hål snett placerade. Det rör sig förmodligen om en tyngd, exempelvis för nätfiske (se figur 33).

Mot botten av schaktet framkom fler stenar på 1,9-2,0 meters djup. A14 var två stenar i den norra delen. De var 0,3x0,15 meter stora och låg i brun, lerig silt med lite kol och tegelkross. Väntar på PM från Jens. A15 var en 0,4 meter stor sten i den östra delen av schaktet, lagd i samma lager som stenarna A14. De hör förmodligen samman.

Botten av schaktet bestod av infiltrerad undergrund av finsand.

Schakt 14

2,8x2,1 meter (vNv-ÖSÖ), djup 1,95 meter
A16 A17 A18
(K3) K11

Schakt 14 var en utvidgning av schakt 13 mot söder. På 0,85 meters djup, under modern sättsand och omrörda massor, fanns en stensyll (A16). Den var 1,7x0,6 meter stor inom schaktet. Stenarna var huggna med plan ovansida; den största mätte 0,6x0,2 meter. Syllen låg i en 0,6 meter djup nedgrävning med fyllning av gråbrun sand med smul av grått, grusigt bruk och flera mindre stenar. Upp mot, stratigrafiskt över, A16 fanns stenläggningen A17. Den togs fram inom en 2,0x1,8 meter stor yta och bestod av 0,08-0,2 meter stora rullstenar i brun sättsand. Stenläggningen sluttade ned mot en öst-västlig rännal konstruerad av 0,25 meter stora stenar.

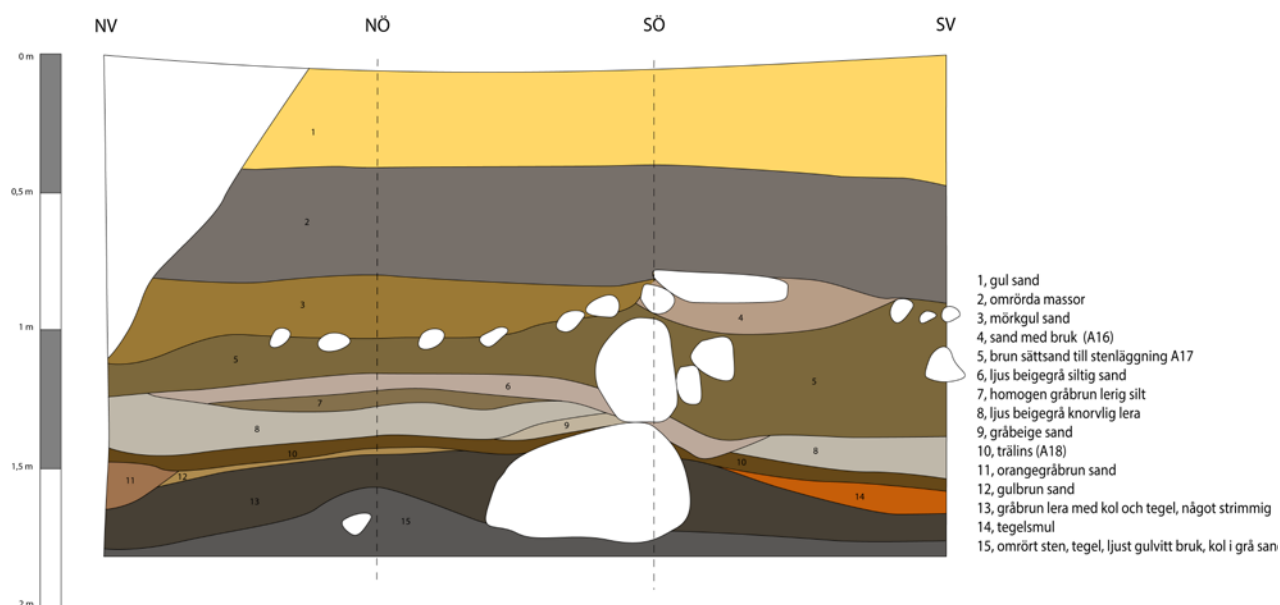
På 1,6 meters djup fanns rester av ett trähus (A18). I den sydvästra hörnet av schaktet fanns en 0,6x0,4x0,4 meter stor hörnsten som överlagrades av en trälins med en bevarad plank i nord-sydligt riktning. Under fanns ett gult, smetigt lager följt av ett omrört, mörkgrått lager med stort inslag av kol, särskilt i nordöst. I det mörkgrå lagret fanns ytterligare en träplanka som låg parallellt med den högre belägna plankan. En tredje bevarad träplanka låg i sydväst. Den låg varken i vinkel eller parallellt med de övriga. PM i mörkgrått lager NÖ, PM trä. Lämningen A18 mätte 1,5x1,2 meter inom schaktet.

Schakt 15

10,5x6,7 meter (Ö-V), djup 2,4 meter
A19 A20 A21
K5 K6

Schakt 15 grävdes i den sydöstra delen av Teaterplan, alldeles intill Storgatan. Liksom i schakt 10 och 13 fanns centralt i schaktet en stor, bred nedgrävning för vatten.

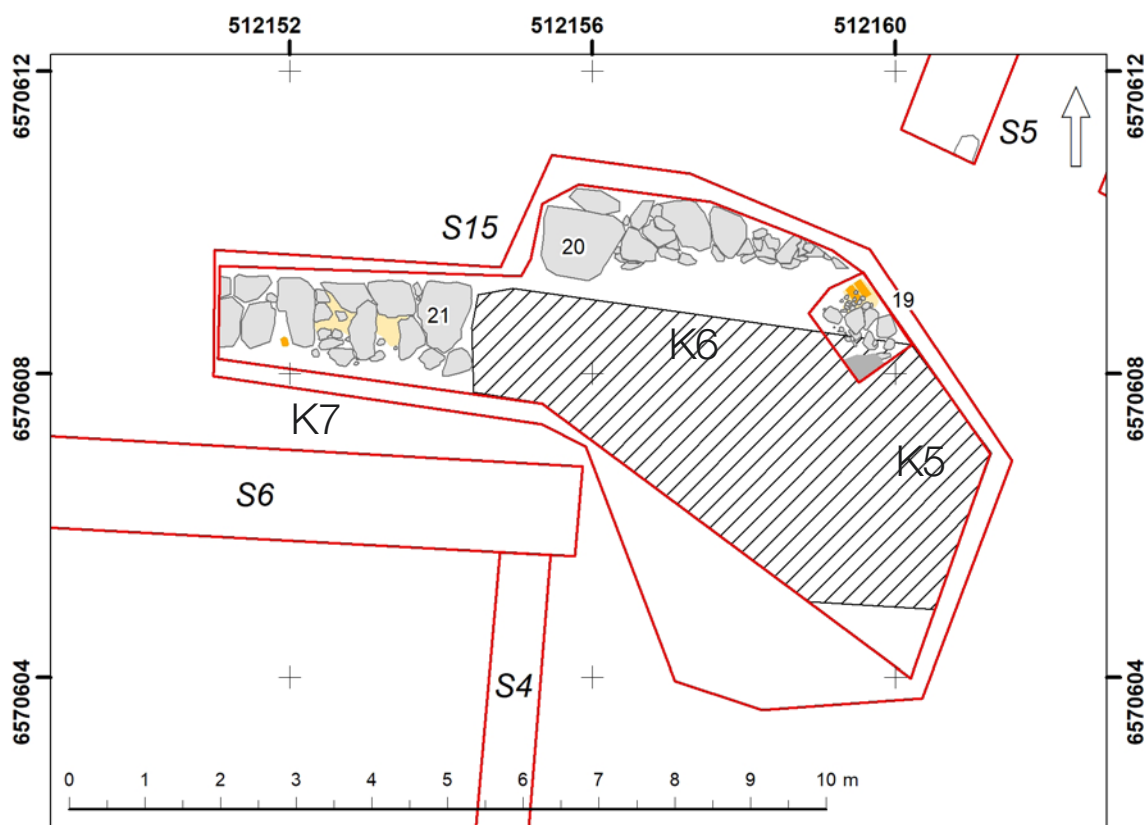
I botten av schaktet, bevarat snett under vattenledningsschaktet, fanns i norra delen ett fundament (A19) på 2,3 meters djup mätt från Teaterplans yta. Den framtagna delen av fundamentet mätte 1,0x0,8 meter. Det bestod av kantiga och huggna stenar som var 0,2-0,3 meter stora. Två tegelstenar med måtten 0,25x0,125x0,065 meter låg parallellt, satta i bruk. Runt dem fanns brun, humös, grusig sand med lite kol. När det grävdes bort framkom en packning av rullsten, 0,1-0,15 meter stora. I det sydöstra hörnet avgränsades fundamentet av en beige-grå lerpackning. Fynd av djurben, ostronskal och keramik talar för att A19 är ett spisfundament.

Figur 15. Sektionsritning över schaktväggarna i nordöst, sydöst och sydväst. De streckade linjerna markerar 90 graders vinkel. Schakt 14.

Figur 16. Schakt 14 sett från sydväst.

Schakt	sten
bruk	tegel
kalkflis	störning
lerpackning	

Figur 17. Plan över schakt 15. Skala 1:100.
Översiktsplan i 1:1 500.

Då schaktet utvidgades mot väster framkom, direkt väster om A19 en grund (A21) på 1,0 meters djup. Överst fanns ett skift flathuggna sandstenar som var 0,15-0,8 meter stora; därunder låg minst två skift med grovt huggna stenar som var 0,3-0,5 meter stora. Stenarna var satta i grått bruk. Runt stenarna fanns gulbrun sand med lite tegelkross i väster. Grunden mätte 2,45x1,05 meter inom schaktet.

Längst i väster fanns en stensyll (A20) på 0,4 meters djup. Syllen mätte 2,45x1,05 meter i öst-västlig riktning. Den var skuren i öster av vattenledningsschaktet. Syllen bestod av dubbla rader av flata, grovt huggna stenar som var 0,35-0,9 meter stora, med lite bruk ovanpå. Syllen låg i gråbrun, grusig sand med tegelkross. I botten fanns samma gula sand som täckte A21. I nordväst fanns en lins av trähumus över sanden.

Schakt 16 och 17

1,0x0,4 meter (N-S), djup 1,2 meter

I anslutning till schakt 10 grävdes två mindre schakt. De innehöll sättsand, raseringsmassor och äldre matjord.

Schakt 18 och 19

S18: 3,4x1,4 meter (Ö-V), djup 0,9 meter

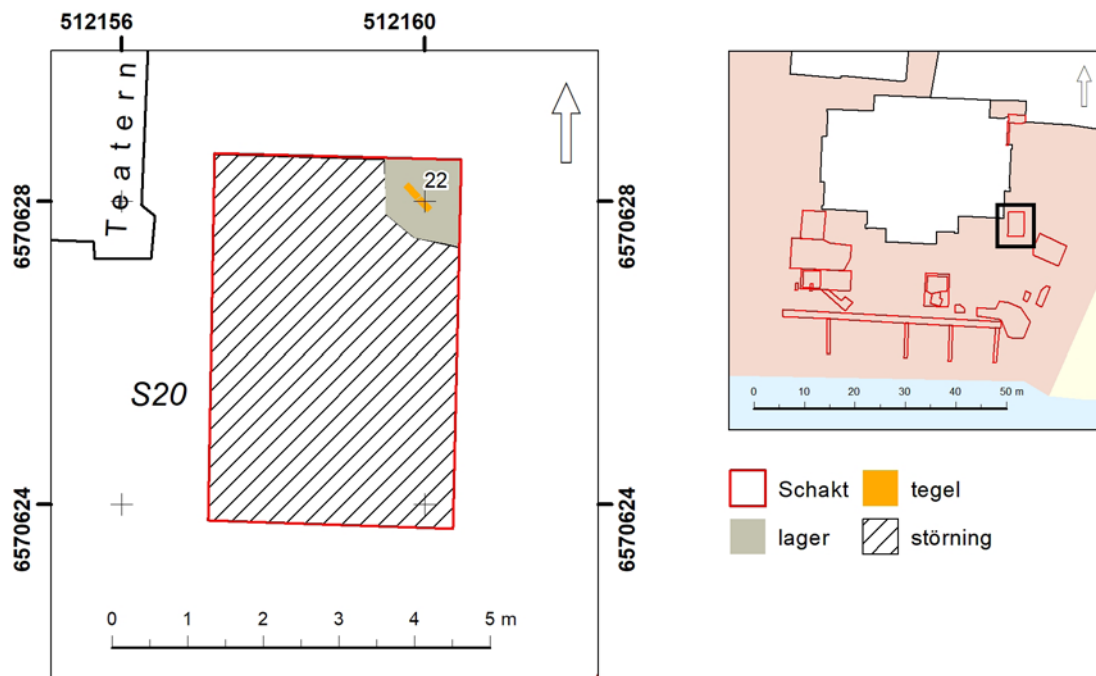
S19: 4,5x0,6 meter (N-S), djup 0,6 meter

Schakt 18 och 19 grävdes direkt nordöst om teatern. Båda schakten innehöll 0,5 meter sättsand följt av 0,4 meter omrörda massor med moderna cementplattor. Grunden till teatern framkom på 0,7 meters djup.

Den östra trappan till Teatern grävdes bort för att ersättas med en ny. Schaktningen övervakades inte eftersom arbetet endast berörde tidigare störda ytor som låg ytligt.

Schakt 20

5,0x3,0 meter (N-S), djup 2,3 meter
A22

Figur 18. Plan över schakt 20 med lagret A22 och tegelstenar. Skala 1:100. Översiktsplan i 1:1 500.

Vid Teaterns sydöstra hörn grävdes ett schakt för rensbrunn som skulle kopplas till äldre dagvatten. I stort sett hela schaktet var stort av tidigare dagvattenschakt, men i det nordöstra hörnet fanns ett cirka 1,0x1,0 meter stort lager bevarat på 1,6 meters djup. Lagret (A22) var 0,08 meter djupt. Det var brunt till färgen och bestod av organiskt material med inslag av ben, kritpipsskaft och träflis. Under lagret låg två tegelstenar diagonalt i schaktet på ljus lera. Runt tegelstenarna fanns rester av förmultnat trä. Steril sand nåddes på 1,8 meters djup.

Schakt 21

12,0x6,0 meter (N-S), djup 0,6 meter

Under våren 2021 grävdes ett större schakt mellan schakt 10 och schakt 12. I schaktet påträffades samma utjämningslager som fanns i flera schakt på 0,5 meters djup. Då schaktet endast var 0,6 meter djupt syntes inga fler lager. Det intressanta var dock att konstatera att större delen av schaktet var ostört av senare tiders ledningsdragningar varför bevarade lämningar bör finnas kvar under utjämningslagret.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Typ	Mått i plan/m	Djup/m	Topp-mått/m	Beskrivning	Schakt	Fas	Analys
1	Stenfundament	0,8x0,75	0,4	0,35	Stenar i varierande storlek <0,5 m, i brun sättsand. Stenarna lätt värmpåverkade.	7	4	
2	Stenläggning	4,5x1,5	0,1	0,45	Kalkstensflis 0,05 m tj, 0,3x0,3-0,75x0,2-0,5x0,4, vällagda i brun sättsand 0,05 m.	5, 8, 9	5	
3	Stenläggning	3,65x3,5		0,55	Rullsten 0,05-0,15 m i orange sättsand (gråsmutsig överst). Stenläggningen lutar mot en rännal i N. Rännalstenarna är 0,25 m br med en 0,05 m djup ränna.	9	5	
4	Trä	Diam 0,25	0,08		Runt med plan botten, liknar till formen botten av stolphål, dock tveksamt beaktat tid och djup.	9	5	
5	Trä	Diam 0,2	0,05		Runt med plan botten, liknar till formen botten av stolphål, dock tveksamt beaktat tid och djup.	9	5	
6	Trä	Diam 0,25	-		Runt med plan botten, liknar till formen stolphål, dock tveksamt beaktat tid och djup. Skuren av störning i N.	9	5	
7	Grop	1,0x0,6	0,15	2,35	Sotsvart silt med inslag av skärvig sten och små orange kluttar. Rak nedgrävningskant i V, plan botten. Skär steril finsand som blivit infiltrerad.	10	0	Ask 454-230 f.Kr.
8	Timmerkista	1,75x1,6	>0,4	2,1	Timrade stockar Ö-V, mellan stockarna finns grå sand. Översta stocken 0,24x0,24 m, knuttimrad, rund utsida med bevarad bark, insidan rak. Snett därunder en stock 0,17x0,16 m, en sida rak, andra rund. I överlagrande rasmassor fanns taktegel.	11	2	Dendro PM i svart sand
9	Sten	0,6	0,6	0,3	Huggen sten i brun humös siltig sand, oklart om den tillhör en anläggning. I ledningsdragning Ö om sten ligger ytterligare en stor sten i omdeponerade rasmassor.	12	-	
10	Grop	0,75	0,28	2,3	Nedgrävning med 90-graders hörn. Fyllning av melerad ljusbrun finsand. Störd av djurgångar.	12	Ä ja?	
11	Stenfundament	1,6x0,45	Ca 0,3	1,25	Huggna stenar, varav flera kalkstenar. Tre stenar grävdes bort med maskin över dokumenterade stenar i V.	13	3	PM V om syll
12	Stensyll	1,5x0,4	0,22	1,48	Vällagd enkel syll av ca 0,3 m stora naturstenar med flat översida. Två stenlyft från tidigare störning i V. S sidan av syllen är klädd med grå lera med inslag av tegelkross. N om syllen en trällins över 0,12 m brungrå lera, därunder trähumus på gul sand med tegelkross.	13	2	Under brungrå lera över trä: Asp, björk, tall Ung björk: 1478-1637 e.Kr.
13	Trä	1,0x0,08	0,02	1,5	Parallell med A12 över brungrå lera.	13	2	
14	Stenar			2,0	Två stenar 0,3x0,15 m stora, i brun lerig silt under grå sand med lite kol och tegelkross.	13	1	PM bottenlager stora sektionen

Anr	Typ	Mått i plan/m	Djup/m	Topp-mått/m	Beskrivning	Schakt	Fas	Analys
15	Sten	0,35	Ca 0,4	1,9	I brun lerig silt med lite kol och tegelkross.	13	1	Ö om A15
16	Stensyll	1,7x0,6	Ca 0,6	0,85	Huggen sten med plan ovsida 0,6x0,2 m i grått grusigt bruk och flera mindre stenar i gråbrun sand med smul av bruk.	14	4	
17	Stenläggning	2,0x1,8	Ca 0,4	0,9/1,1	Rullstenar 0,08-0,2 m i brun sättsand. Släntat ned mot rännadal av 0,25 m stora stenar. Överlagrar A16.	14	4	
18	Trähus	1,5x1,2	>0,2	Ca 1,6	Hörnsten i SV 0,6x0,4x0,4 m som överlagras av trällins med en bevarad planka ovanpå gult smetigt lager ovanpå omrört mörkgrått lager med stort inslag av kol i NÖ (spis?). I det mörkgrå lagret ytterligare träplanka parallellt med den andra. En tredje bevarad träplanka låg i SV, ej i vinkel eller parallellt med de övriga.	14	2	PM i mörkgrått lager NÖ PM trä ...
19	Stenfundament	1,0x0,8 (Ö-V)		2,3 plan 2,7 väg	Kantiga och huggna stenar 0,2-0,3 m stora. 2 tegelstenar 0,25x0,125x0,065 m stora, parallellt liggande och satta i bruk. Brun humös grusig sand med lite kol. Under tegelstenarna, bruket och sanden finns en packning av rullsten 0,1-0,15 m stora. I SÖ en packning av beige grå lera. Fynd av djurben och keramik. Spisfundament?	15	3-4	PM
20	Stensyll	2,45x1,05	0,35	0,4	Dubbel syll av flata, grovt huggna stenar 0,35-0,9 m stora, lite bruk ovanpå. I gråbrun grusig sand med tegelkross. I botten gul sand, i NV en lins av trähumus över sanden.	15	4	
21	Stengrund/mur	3,1x0,7	>0,6	1,0	Överst ett skift flathuggen sandsten 0,15-0,8 m stora, därunder minst 2 skift grovt huggen gnejs 0,3-0,5 m stora. Stenarna är satta i grått bruk. Runt stenarna gulbrun sand, lite tegelkross i V.	15	4?	
22	Lager	1,0x1,0	0,08	1,6 27,1 (RH)	Brunt, organiskt lager med inslag av ben, kritpipsskaff och träflis. Under lagret låg två tegelstenar diagonalt i schaktet på ljus lera, träigt runt om.	20	3-4?	
23	Tegelplatta	1,4x0,6	0,15	0,626	Platta av tegelstenar 0,25x0,14x0,06 m stora. Under tegelplattan, över A24 fanns ett tunt skikt med packad kol och sot varvat med ett brungrått lager sand och grus.	1	4	
24	Fundament	1,4x0,6		0,9	Flata kalkstenar 0,2-0,5 m stora. En sten var granit och visade sig vid försök till borttagande vara väldigt stor.	1	4	

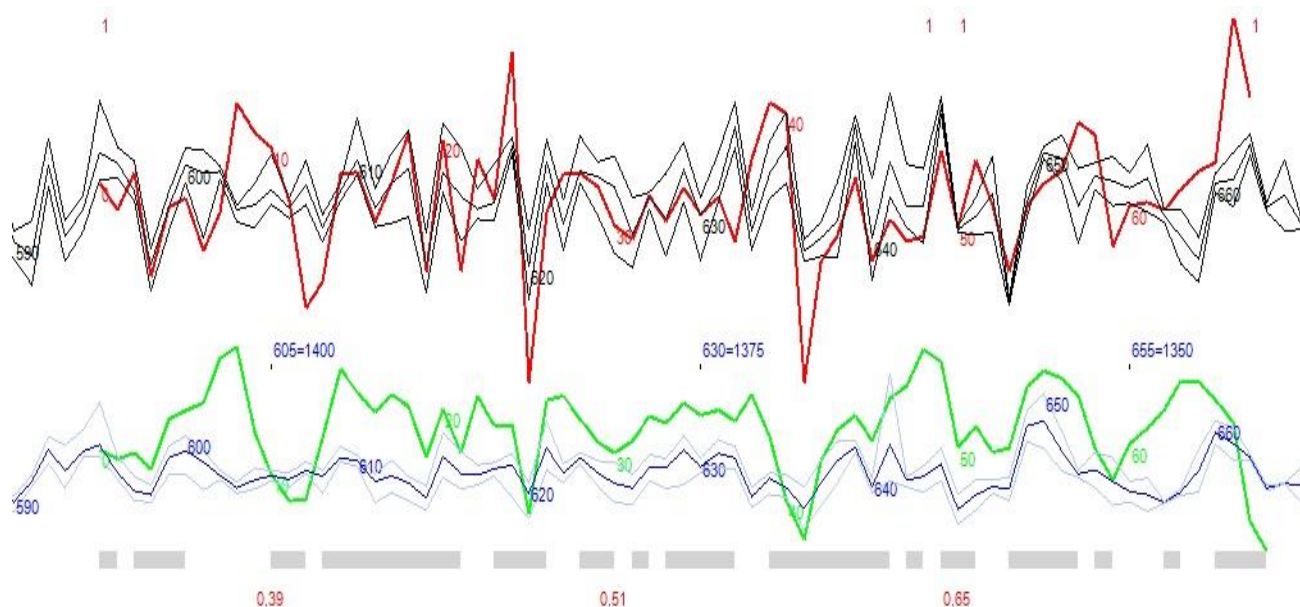
Anr	Typ	Mått i plan/m	Djup/m	Topp-mått/m	Beskrivning	Schakt	Fas	Analys
25	Lager	1,2x0,7		0,6	0,6–0,8 m brett kollager som delvis överlagrade tegelplattan A23. I kollagret framkom slagg och en bottenskälla. Dessutom ett antal järnföremål som spikar, beslag m.m. En hänkel till en kanna i rödgods med en brunglaserad insida. Kollager och en sträng med bränd kalk och tegel. Kan utgöra en del av en husvägg. Fynd av spik, fajans, fönsterglas	1	4	
26	Ränna	0,6x0,2		0,7	A25 avgränsades åt norr av en ränna fylld med bränd kalksand med inslag av enstaka mindre kol blandat med myllig sand.	1	4	
27	Lager	0,7-1,2x0,6	>0,2	0,6	Område med kol och sot. Möjligen N vägg. Fynd av spik, fajans, fönsterglas.	1	4	
28	Lager	0,3x0,6	>0,2	0,6	Grå sand	1	4	

Bilaga 3. Fyndtabell

Fnr	Material	Typ	Föremål	Antal	Kontext	Beskrivning	Kasserad
1	Glas		Fönsterglas	1	A12, brungrå lera under trälins	En liten, tunn bit klarglas	x
2	Glas		Planglas	1	A12, brungrå lera under trälins	Tjl 2 mm, med rak skåra/rand. Ev. rest av fönstertillverkning? Grön	
3	Järn		Spik	1	A12, trälins	Hårt korroderad	x
4	Slagg		Järnslag	2	A12, brungrå lera under trälins	Lätt magnetiska, svarta, småporiga klumpar	
5	Bly		Kugge/nagg/tyngd	1	A12, brungrå lera under trälins	36x35x2 mm, centralt 2 hål 2 mm stora, kanten sliten sicksack med spetsar 4 mm breda och 2 mm djupa, båda ytor har oregelbundna spår radalt	
6	Ben	Bränt ben		1	A15, mellan stenar		x
7	Keramik	Flintgods	Skål	6	Över A17	Vit med grön bård med växtornamentik i relief	x
8	Glas		Fönsterglas	1	A16	Ljus grön ton	x
9	Keramik	Fajans	Fat	1	A16	Vit med blå blomsterdekor	
10	Keramik	Y. rödgods		1	A18	Mörkbrun/svart invändig glasyr, utvändigt räfflad	
11	Glas		Fot eller botten	1	A18	Grön, beräknad diameter 45 mm, knackad centralt, blåst	
12	Keramik	Kritlera	Kritpipa	2	Rens S14, trol. A16	Odekorerade skaft 7 resp. 8 mm i diam.	
13	Keramik	Porslin	Fat	1	A17	Vit med blå dekor	
14	Keramik	Y. rödgods		1	A18	Spjälkat, invändig mörkbrun glasyr	
15	Ben	Bränt ben		1	A18		x
16	Ben	Obränt ben		2	A18		x
17	Järn		Spik	2	A18	Två sammankorroderade spikar	x
18	Keramik	Y. rödgods	Kärl	1	Lager 4, S11	Inv. mörkbrun glasyr, utv. räfflad	
19	Keramik	Y. rödgods	Kärl	2	Lager 4, S11	Mynning med inv. klarglasyr, botten spjälkad	

Fnr	Material	Typ	Föremål	Antal	Kontext	Beskrivning	Kasserad
20	Keramik	Porslin	Kärl	1	Lager 4, S11	Vit, utv. Blå blomsterornamentik, inv. geometrisk bård vid mynningen	
21	Keramik	Kritlera	Kritpipa	1	Lager 4, S11	Skaft, odekorerat diam. 7 mm	
22	Keramik	Stengods	Kärl	1	A8	Ljusbeige med klarglasyr in- och utvändigt, utv. läpp	
23	Keramik	Kritlera	Kritpipa	2	A19	Skaft, odekorerade 7 resp. 9 mm i diam.	
24	Ostronskal			1	A19	68 mm	x
25	Slagg		Järnslag	1	A19	Starkt metallisk, rostfärgad, porig	
26	Keramik	Y. rödgods	Kärl	1	A19	Mynning, brun glasyr inv. och överst utv.	
27	Slagg		Järnslag	6	A25	Bottenskålla och mindre bitar, ställvis magnetiska, grovporiga	
28	Tegel		Taktegel	1	S1		x
29	Keramik	Y.rödgods	Hank	1	A25	Utv. mörkbrun glasyr, bortsliten på toppen, avtryck av något smalrandigt (fingertopp? blad?)	
30	Ben	Obr. Ben		1	A31		x
31	Ben	Obr. Ben		12	A19		x
32	Ben	Br. Ben		1	A19		x
33	Ben	Obr. Ben		2	A18		x
34	Ben	Br. Ben		1	A18		x
35	Keramik	kakel	platta	2	A21	Tjl 7 mm, två bitar med passning, matt ljusgul yta	
36	Keramik	kakel	rump	1	A21	100x30x30 mm, gulvitt spill av lim el dyl.	

Dendrorapport till Arkeologisk undersökning vid Teaterplan Örebro

Uppmått korrelationskurva i relation till valda referensers medelkurva ger dateringen 1400-tal.

Analys och rapport är utförd av Bertil Israels Boda Svärdsjö.

Uppdragsgivare: Arkeologgruppen AB, Nina Balknäs

Analys utförd: Våren 2021.

Analysmetod: Ytbehandling med finkornigt slippapper, avbildade i skanner till digitala bilder, därefter uppmätning och statistisk korrelationsberäkning i dator med programvara från Cybis Elektronik & Data AB.

Referenser: Master chronology för Dalarna SE007, Lunds universitet, 931-1888
"Förstärkt" Swed305, Dalarna, Axelson/Israels, 1362-2005 & 948-1533
Mälardalen Pisy, Bråthen, 1153-1904, (1283-1352 & 1396-1463 saknas)
Jaemtua_Pisy, , 1107-1827

Sammanfattning

Rapporten avser endast ett prov från utgrävningar vid Teaterplan i Örebro.

Beställaren Nina Balknäs Arkeologgruppen AB, uppger att provstocken legat en längre tid i plastsäck. Vid kapning av lämplig provtrissa föll provet isär och fick limmas ihop med trälim. Trots detta gick det att få fram rena stabila ytor för inskanning. En sammanlagd ringserie på endast 68 årsringar kunde skapas. Vilket visade sig ge ett svårbedömt underlag, då de yttersta 10-talet ringar hamnade i en vittrad instabil zon. Den noga uppmätta ringserien blir då för kort för säker datering. Framräknad medelkurva grundad på 3 ringserier korrelerad till referenskurvan, ger trolig datering till årtalet 1410, med max Ttestvärde = 4.6. Se förklaring av Ttestvärde & analys längre fram. Gränsen mellan splint- och kärnved bedöms ligga kring ring 30. Sannolikt saknas då ett 30-tal årsringar splintved, som vittrat eller ramlat bort. Resultatet kan dock inte anses vara helt säkert!

Slutsats: Timmerstocken dateras till år 1440(±20).

Analys

Datering, en statistisk metod grundat på normaliserade kurvor. Vilket innebär att andra årets andel av tillväxten under två på varandra följande år bestäms.

Matematiska detaljer vid beräkning av korrelationskoefficienten:

X och Y är parvisa kurvvärden, ett X och ett Y för varje år vid en viss (oftast dålig) passning.

Korrelationskoefficienten uttrycks som $r = E((X-m_1)(Y-m_2)) / (s_1 * s_2)$

Där m_1 , m_2 är medelvärdet, och s_1 , s_2 standardavvikelsen för de båda kurvornas värden, X resp. Y.

TTest är ett mått som förutom korrelationskoefficienten (r) tar hänsyn till antalet överlappande år (n). En större överlappning ger ett högre värde, och beräknas enl.:

$$TTest = r * \sqrt{(n-2) / (1-r^2)}$$

För att det skall vara möjligt att datera bör antalet årsringar i ett prov ej understiga 60 st. Vid god passning mellan flera olika prover från samma byggnad kan dateringar ibland göras med något färre ringar per prov. Medelkurvan för alla proverna bör dock alltid omfatta minst 60 - 65 årsringar. Uppnås ett värde på Ttest större eller lika med 6,0 anses dateringen helt säker. För att öka säkerheten kan flera mätningar göras på olika delar av provet. Med huvudsyfte att identifiera den sista bildade årsringen i provet.

Analys

För att få ett hanterligt prov med jämn snittyta kapades en 15 mm tjock skiva. Sprickorna i stocken gjorde att skivan föll sönder i flera bitar. Två av mätytorna är utmärkta på den större biten. Även den mindre biten fick bidra med en ringserie för att ev. finna ytligare årsringar. Det visade sig att samma årsring fanns på diametralt skilda mantelytor. Detta väckte tanken att inga ytliga ringar saknades, vilket skulle vara mycket märkligt. De inrutade områdena har viss överlappning för att få säker kontinuitet på den maximalt längsta ringserien. Nedan tvärsnittyta av provet, där vissa ytor slipats av med bandputs.

Individuella provkurvor sammanställdes till en medelkurva som korreleras till en uppsättning lokala referenskurvor. Detta gav en svårtydd splittrad bild. Efter blockanalys med olika blocklängder, framstod året 1410 framför närmast tänkbara alternativ 1720. Även 1841 fanns med som störande element. Detta gjorde att den långa referenskurvan Mälardalen/Bråthen uteslöts. Den täcker inte aktuell tidsperiod. I stället förstärktes referenskurvan av referensmaterial från närliggande områden norrut. Vid analysen testades kombinationer av referenser, där den tydligaste korrbylden redovisas nedan. TTtest = 4,6 för ytligaste uppmätta årsring placerad vid året 1410.

```
Arkeologgruppen\Nina\2021\Orebro21 using No detrend compared to the reference
Grundkurvor\Referens_MSverige of length 1075 using No detrend
Requirement on minimum overlap when finding best match: 50
Proportion of last two years growth LIMITED (2,0,T,1,3,0) (P2YrsL)/TTest
```

--Rel Over	P2Yrs-----	GLK--	Skel-	P2YrsL-----**	(year)
-year lap	CorrC TTest	GLK	Chi2	CorrC TTest	
595 68	0,53 5,0	0,63	7,4	0,49 4,6	(1410)
285 67	0,35 3,0	0,52	2,0	0,36 3,1	(1720)
946 67	0,34 2,9	0,51	0,0	0,35 3,0	(1059)
642 67	0,32 2,8	0,55	1,6	0,34 3,0	(1363)

Mätdata i TSAP/Heidelbergformat.

HEADER:

Length=0

CDendro=9.3.1 June 5 2018

licensedTo=Bertil Israels, Svärdsjö

SpeciesCode=PISY

SiteId=Orebro

Location=Utgrävning Teaterplan Örebro 2020

Country=Sweden

Name=B Israels

Comment=timmerstock från arkeologisk undersökning på
fastighet Teatern 1 & Olaus Petri 3.:1

Comment=Provet svårtolkat, få årsringar och viss tvekan om
träslag

HEADER:

KeyCode=nina1a

Length=43

DateEnd=1410

Unit=1/100 mm

Written=2021-05-06 21:08:17

DATA:Tree

166	92	116	148	174	131	141	159	174	144
107	101	97	109	133	123	114	92	106	103
107	100	82	68	105	74	77	85	72	52
41	51	61	52	77	61	67	63	39	43
57	41	48	0	0	0	0	0	0	0

HEADER:

KeyCode=nina1b

Length=50

DateEnd=1410

Unit=1/100 mm

Written=2021-05-06 21:25:43

DATA:Tree

445	380	319	292	226	244	210	162	71	99
145	169	142	142	132	137	125	126	106	95
99	109	119	113	51	96	95	111	83	104
77	100	106	96	106	116	83	53	52	63
82	119	113	91	90	87	63	70	66	70

HEADER:

KeyCode=nina1c

Length=20

DateEnd=1362

Unit=1/100 mm

Written=2021-05-06 21:32:08

DATA:Tree

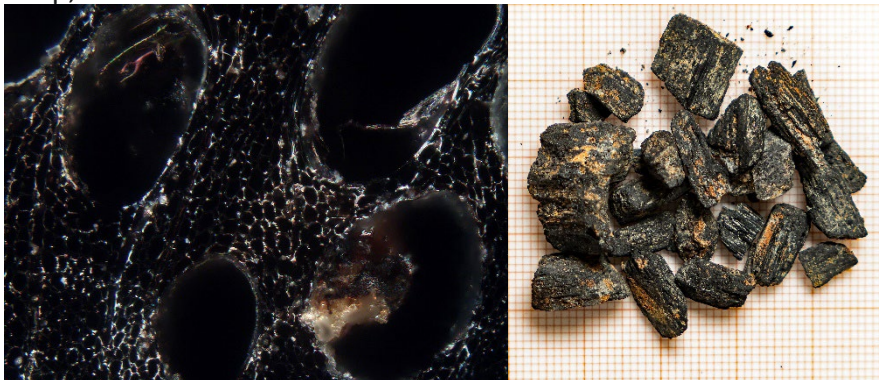
76	114	244	280	311	321	305	308	288	237
296	417	455	485	459	346	333	383	344	412

Bilaga 5. Vedartsanalys

Projektlid 2415, Närke, Örebro kommun, Örebro socken, Teaterplan, L1980:4669, (Örebro 83:1), Stadslager

Grop, A7

Ett rent prov, endast en yttlig bärnstensfärgad beläggning. Träkolet kommer från välvuxen stam av ask.

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Ask
2,2	2,2	19	19	19

Stensyll, A12

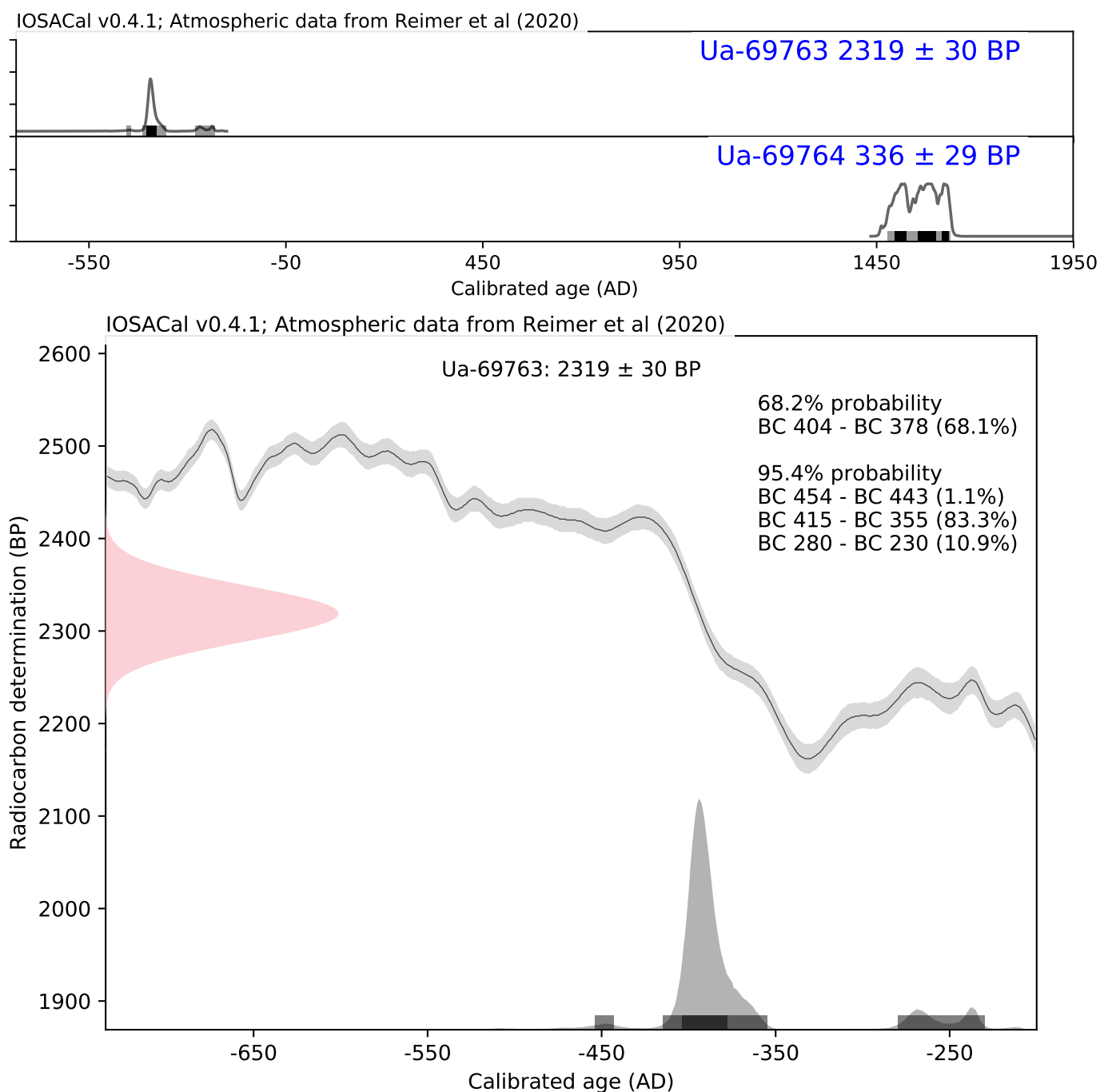

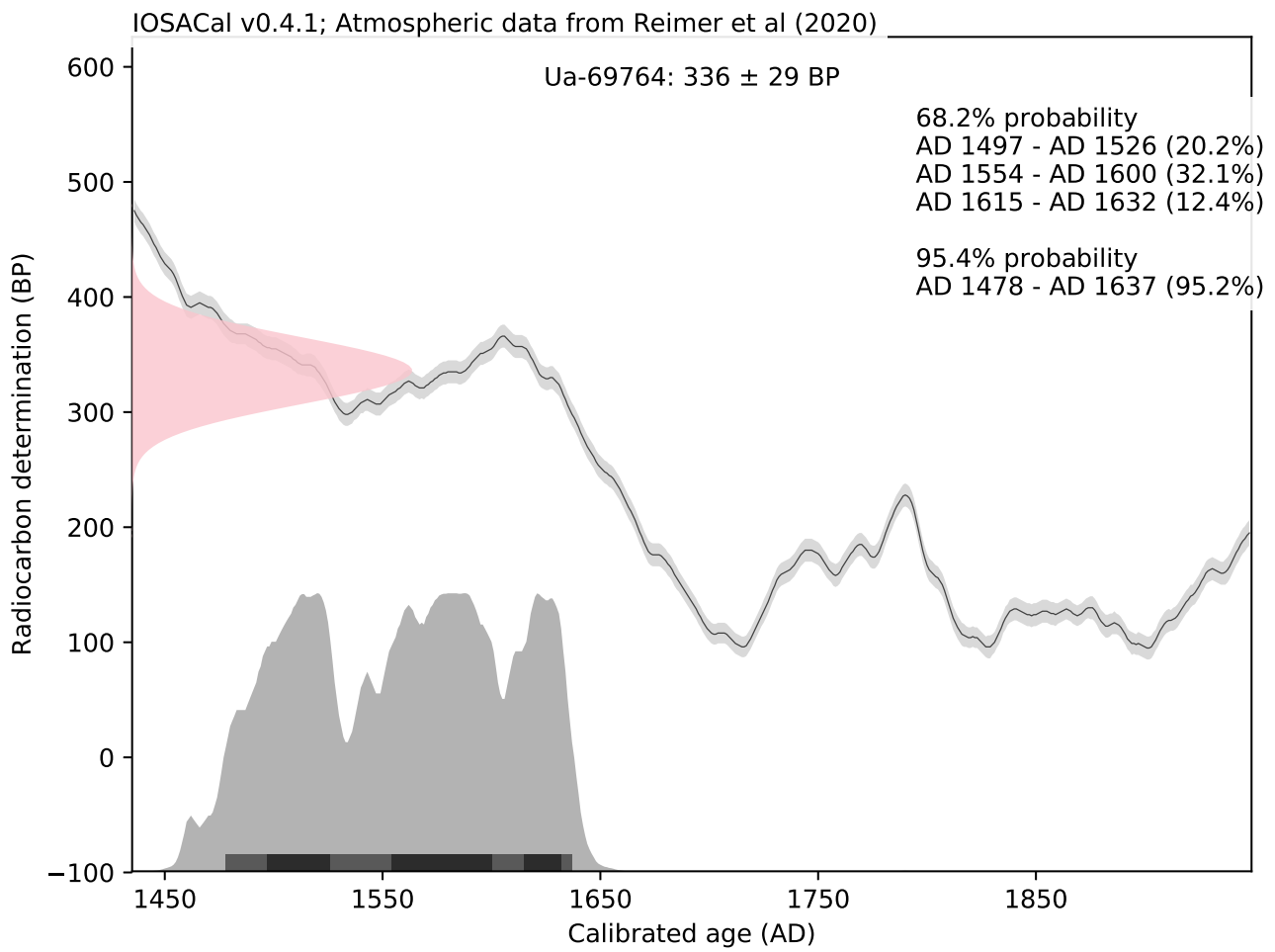
Smuligt material i detta prov. Den förkolnade aspen föll sönder i ett otal fragment. Tallen var obränd och kom från en stam med ett stort antal hartskanaler och tydliga tecken på vresig tillväxt. För datering valde ung stam/gren av björk

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Asp	Björk	Tal
0,8	0,8	21	21	14	6	1

Bilaga 6. ^{14}C -analys

Kalibreringskurvor

Makroskopisk analys av jordprover från Teaterplan, Örebro

Teknisk rapport

Jens Heimdahl, Arkeologerna – Statens historiska museer 2021-09-29

Bakgrund

Under den arkeologiska undersökningen av de urbana lämningarna vid Teaterplan, Örebro stad, Närke (Projekt P10976, Lst dnr 431-6734-2019) insamlades tre jordprover från olika anläggningar. De provtagna anläggningarna utgjordes av en timmerkista, ett trähus med en möjlig spis samt ett stenfundament – möjligen till en spis. Målsättningen med den makroskopiska analysen har varit att försöka spåra aktiviteter och miljöer inom den undersökta lämningen i syfte att komplettera och pröva de arkeologiska tolkningarna.

Metod och källkritik

Provtagningen genomfördes av arkeologerna under utgrävningen. Inkomna till laboratoriet preparerades proverna genom flotation enligt metod beskriven av Wasylikowa (1986) och våtsiktades i siktar med minsta maskstorlek 0,25 mm. Även den kvarvarande flotationsresten av tyngre minerogent material våtsiktades och genomsöktes. Efter floteringen samlades provet upp och förvarades fuktigt i en tillsluten plastpåse till dess det analyserades. Identifieringen av materialet skedde under ett stereomikroskop med 6–100 gångers förstoring. I samband med bestämningarna utnyttjades litteratur (främst Von Jacomet 2006 och Cappers m. fl. 2012) samt referenssamlingar av recenta fröer. Den makroskopiska analysen har främst behandlat växtmakrofossil (som inte är ved eller träkol), men även puppor, fekalier, smältor, slagg, ben mm har eftersökts.

De provtagna lagren definierats med skarpa kontakter mot angränsande strata vilket visar att den postdepositionella bioturbationen varit begränsad, och i de flesta fall försumbar. Materialet bedöms huvudsakligen ligga *in situ* sedan övergivandet och eventuell omlagring av material har således skett *innan* depositionstillfället. I vissa lager kan postdepositionell bioturbation ha skett genom nedträngning av växtrötter men detta verkar inte nämnvärt ha påverkat det makrofossila innehållet i dessa lager. De oförkolnade fröer som påträffades var hårt slitna och speglar ingen yngre flora.

Analysresultat

I resultattabellen har en del av materialet (det som inte är förkolnade fröer och frukter) kvantifierats enligt en grov relativ skala 1–3 prickar, där 1 prick innebär förekomst av enstaka (ca 1–5) fragment i hela provet. 2 prickar innebär att materialet är vanligt – att det i stort sett hittas i alla genomletningar av de subsamplingar som görs. 3 prickar innebär att materialet är så vanligt att de kan sägas vara ett av de dominerande materialen i provet och man hittar det var man än tittar. Förkolnat och oförkolnat material har separerats.

De identifierade arterna har i tabellen delats in i olika kategorier efter ekologi (äng och ogräs) och kulturell användning (bär, odlade växter och importvaror). Kategoriseringen syftar till att underlätta för läsaren att följa med i den tafonomiska tolkningen (som att ängsväxter i städer oftast kommer från stalldynga, eller att kärnor från bär och frukt ofta kommer från latrinavfall). Den skall inte läsas som absolut (t.ex. så kan hallon såväl uppträda som ogräs som i ängsmiljö etc.).

Teaterplan Örebro			A	8	18	19
		Kontext	Timmerkista	Trähus	Stenfundament	
		Analyserad vol. I	1	0,9	1	
	Vedartade växter	Obränt träflis och bark (0-3)		••	••	
		Träkol	•••	•••	••	
		Förkolnad kvist	•	•		
		Förkolnade granbarr	••	••		
	Animaliskt köksavfall	Däggdjurs- och fågelben		•	•	
		Fiskben och -fjäll	•	••	••	
		Abborrfjäll	•	•	•	
	Övrigt	Tegel		••		
Oförkolnade fröer						
Äng	Knaggelstarr-typ	Carex flava -type	2	1		
Ogräs	Svinmålla-typ	Chenopodium album -type	1	1	3	
	Vitplister	Lamium album	2			
	Bolmört	Hyoscyamus niger		8		
Bär	Hallon	Rubus idaeus	3	7		
Import	Fikon	Ficus carica	1		1	
Förkolnade fröer						
Ogräs	Svinmålla-typ	Chenopodium album -type		1		
	Krusskräppa	Rumex cf. crispus			1	
	Kråkvicker	Vicia cf. cracca		1		
Odlat	Sädeskorn (ospec.)	Cerealiea indet		4		
	Skalkorn	Hordeum vulgare ssp. vulgare		6		

Diskussion

A 8: Timmerkista

Utifrån det makroskopiska innehållet i provet från timmerkistan verkar huggspån utgöra de viktigaste komponenterna i själva konstruktionen, vid sidan om sand. Även bland de fåtaliga fröfynden finns spår av en stor variation, med såväl ängsväxter, ogräs som bär och importväxter. Detta kommer sig antagligen av att en del av jorden som flyttats vid kistans konstruktion bestått av kulturlager med inslag av stalldynga, latrinavfall, köksavfall och fröbank från lokalfloran. Även det förkolnade granriset i materialet är troligt omlagrat från dessa stadskulturlager.

A 18: Trähus

Vid sidan om träkol, träflis och förkolnat granris **påträffades rikligt med köksavfall i detta hus**. Avfallet utgörs dels av benfragment och fiskfjäll, men också av förkolnade sädeskorn – främst skalkorn. Bland det förkolnade förematerialet påträffades också åkerogräs som svinmålla och kråkvicker. I provet fanns också en hel del tegelfragment, och tillsammans med köksavfallet ger intrycket av spår efter en spisirsering. Det är uppenbart att huset/rummet använts som kök.

Bland den oförkolnade fröerna i materialet dominerar bolmört och hallon. Hallonkärnorna kan mycket väl vara en del av köksavfallet. Bolmörtsfröerna kan vara spår efter en ogrässflor som etablerats efter det att huset raserats, men det är också möjligt att det är spår efter en medicinalväxt som hanterats i köksmiljön.

A 19: Stenfundament

I detta fundament finns gott om animaliskt köksavfall, främst fiskben men också benfragment från annan kötthantering. **Möjligen kan fikonkärnan i spisen tolkas som spår av köksavfall (men den kan också indikera att jorden mellan stenarna innehåller spår av latrinavfall).** Mångfalden av detta material gör det rimligt att tolka fundamentet som spår av en spis. När köksavfall påträffas i fundament till spisar kan detta tolkas som att spisen byggts om och att avfallet tillhör en tidigare fas i spisens historia.

Referenser

- Cappers, R. T. J., Bekker, R. M. & Jans, J. E. A., 2012: *Digital Seed Atlas of the Netherlands*, (2nd edition). Groningen Institute of Archaeology. Groningen
- Von Jacomet, S., 2006: *Identification of cereal remains from archaeological sites*. 2nd ed. IPAS Basel University, Basel
- Wasylikowa, K., 1986: Analysis of fossil fruits and seeds. I Berglund, B. E. (ed.): *Handbook of Holocene Palaeoecology and Palaeohydrology*. John Wiley & Sons Ltd. 571–590

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2021:44

